

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra veřejné správy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veřejná správa za protektorátu Čechy a Morava (1939-1945)
se zaměřením na město Plzeň

Předkládá: Bc. Barbora Neumanová

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Lukáš Valeš, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma “Veřejná správa za protektorátu Čechy a Morava (1939-1945) se zaměřením na město Plzeň“ zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, březen 2021

Bc. Barbora Neumanová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce doc. PhDr. Lukášovi Valešovi, Ph.D. a hlavně také JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	1
1. Veřejná správa v období první ČSR	3
1.1 Doba před vznikem první Československé republiky	3
1.1.1 Veřejná správa.....	5
1.1.2 Územní samospráva	6
1.1.3 Vytvoření samostatného československého státu	8
1.2 Státní správa v období první ČSR	10
1.2.1 Moc zákonodárná.....	11
1.2.2 Moc výkonná	12
1.2.3 Moc soudní.....	12
1.3 Územní samospráva	12
1.3.1 Volební řád a novela k obecním zřízením	12
1.3.2 Zemský správní výbor.....	13
1.3.3 Okresní samospráva	13
1.3.4 Obecní samospráva	14
1.4 Snahy o likvidaci demokratického Československa	14
1.5 Mnichovská dohoda	17
1.5.1 Situace v Čechách po přijetí mnichovské dohody	18
2. Veřejná správa v období druhé republiky	21
3. Veřejná správa za protektorátu Čechy a Morava	25
3.1 Protektorátní orgány.....	26
3.1.1 Říšské orgány.....	26
3.1.2 Autonomní orgány	29
3.2 Soudnictví.....	34
3.3 Gestapo a policie	36
3.4 Vojsko	38
3.5 Školství.....	39
3.6 Ostatní oblasti.....	40
4. Československé prozatímní státní zřízení v emigraci	42
4.1 Počátky druhého československého odboje	42
4.2 Britská politika vůči československé emigrantské organizaci	44
4.3 Proces vytvoření a uznání československé vlády	45
4.3.1 Československý národní výbor	45
4.4 Vznik československého prozatímního státního zřízení v emigraci	46

4.5	Budování orgánů Československého prozatímního státního zřízení v emigraci.....	48
4.5.1	Prezident	48
4.5.2	Exilová vláda	49
4.5.3	Státní rada	50
4.5.4	Právní rada	51
4.6	Dekrety prezidenta republiky	52
4.7	Boj za anulování Mnichovské dohody	54
4.7.1	Československé prohlášení válečného stavu.....	54
4.7.2	Anulování validity Mnichovské dohody.....	55
5.	Protektorátní a okupační správa v období 1939-1945 na území města Plzně	57
5.1	Dopady Mnichovské dohody a její vliv na Plzeň.....	57
5.2	Počátky okupace Plzně.....	60
5.3	Městská správa v Plzni.....	61
5.4	Statutární město Plzeň.....	62
5.4.1	Oberlandrát Pilsen.....	63
5.5	Revoluční národní výbor	64
5.6	Policie.....	65
5.7	JUDr. Petr Jan Němejc vládním komisařem v Plzni	67
5.8	Osud plzeňských židů.....	71
5.9	Plzeňský odboj	73
5.9.1	Manželé Václav a Pavla Králových	74
	Závěr	76
	Resumé	78
	Seznam použité literatury a pramenů	80
	Seznam příloh	85
	Přílohy

Úvod

V mé diplomové práci se věnuji veřejné správě za protektorátu Čechy a Morava se zaměřením na město Plzeň.

První část své práce věnuji fungování veřejné správy za první republiky. Popisuji vznik Československého státu, jeho orgány a fungování. Součástí této kapitoly je i období před první republikou, které je důležité zmínit hlavně z důvodu pochopení souvislostí. Součástí je i část, kde popisuji snahy o likvidaci Československa, které vyústily podepsáním Mnichovské dohody, na jejímž základě byl zpečetěn čs. osud.

Ve druhé části ve stručnosti zmiňuji krátké období fungování druhé republiky, která bezprostředně předcházela protektorátu Čechy a Morava a úzce s ním souvisí.

Třetí část mé diplomové práce je věnována vývoji veřejné správy za protektorátu Čechy a Morava. Tuto část jsem uvedla dobovými souvislostmi, které zapříčinily vznik protektorátu a to konkrétně společné prohlášení, které byl prezident Hácha nucen podepsat a svěřit tak osud Československé republiky do rukou Hitlera. Následoval Výnos o zřízení protektorátu Čechy a Morava. Pak již popisuji veřejnou správu, pro kterou byla v této době typická dvojkolejnost. Uvádím fungování říšských i protektorátních orgánů, ale i soudnictví, gestapo a policii a jiné oblasti veřejné správy.

Ve čtvrté části práce se zaměřuji na Československé prozatímní státní zřízení v emigraci. Uvádím počátky čs. odboje v čele s JUDr. Edvardem Benešem, dále britskou politiku vůči čs. emigrantské organizaci, ale také budování orgánů čs. prozatímního státního zřízení v emigraci včetně dekretů prezidenta republiky Beneše z let 1940 – 1945. Závěrem této kapitoly je i boj za anulování Mnichovské dohody.

V poslední páté části se věnuji protektorátu na území města Plzně. Vzhledem k podepsání Mnichovské dohody uvádím ihned z počátku dopady této dohody na město Plzeň. Dále se zaměřuji na fungování městské správy v Plzni.

Součástí je i medailon o životě plzeňského vládního komisaře JUDr. Petra Němejce, který byl kvůli účasti v protifašistickém odboji zatčen plzeňským gestapem a u Lidového soudu v Dráždanech poté odsouzen za velezradu k trestu smrti. Ten však díky okolnostem nakonec nebyl vykonán. Na závěr zmiňuji osudy plzeňských Židů a příběh plzeňské rodiny Králových, která v roce 1941 – 1942 u sebe doma ukrývala parašutisty Gabčíka a Kubiše, kteří dostali za úkol zlikvidovat zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

1. Veřejná správa v období první ČSR

1.1 Doba před vznikem první Československé republiky

V první polovině 19. století se v mnohonárodnostní rakousko-uherské říši krystalizovaly problémy spojené s nespokojeností s Metternichovým absolutismem, národnostními otázkami a antagonismem mezi stávajícím feudálním systémem a liberalizací hospodářství. Také nově vznikající buržoazie požadovala svůj podíl na moci účastí v politickém systému. To byly hlavní příčiny buržoazní revoluce v roce 1848.

V důsledku březnového povstání ve Vídni byl Ferdinand I. přinucen k závažným ústupkům. Propustil kancléře Metternicha, zrušil cenzuru, vytvořil nová ministerstva a přislíbil vydání ústavy. V září 1848 pak byla zrušena roboty a poddanství. Změna politického systému na ústavní se prosazovala velice těžce. Již v dubnu 1848 byla vydána oktrojovaná **Pillersdorfova ústava**, v níž byl proklamován habsburský císařský stát jako konstituční a dělba moci byla rozdělena mezi panovníka a říšský sněm. Soudní pravomoc byla nezávislá.¹

Po vypuknutí revoluce ve Vídni přenesl říšský sněm v červenci 1848 svá jednání do Kroměříže. Prioritou tohoto jednání bylo vypracování vlastního návrhu ústavy, který by rozšiřoval občanská práva a stanovil dělení říše na federální země podle národnostního principu. S obnovou státu Koruny české se nepočítalo. Říšský sněm měl být opět dvoukomorový, avšak do sněmovny lidu by byli poslanci voleni přímou volbou a do sněmovny zemí by byli poslanci vysláni přímo zemskými a krajskými sněmy. Návrh ústavy již stanovil, že veškerá moc pochází z lidu. Vláda se však k návrhu postavila zamítavě a Kroměřížský sněm s pomocí vojska v březnu 1849 rozpustila. Sama vydala již 4. března 1849, opět oktrojovanou, **březnovou Stadionovu ústavu**. Ta svými nejednoznačnými ustanoveními posílila moc panovníka, jímž se stal 2. prosince 1848 císař František Josef I. Sněm sice dostal pravomoc schvalovat zákony, ale bez souhlasu

¹ BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 21

monarchy schválený zákon nevstoupil v platnost. Navíc panovník měl právo vyhlášovat tzv. „zákony z nouze“.²

Obě ústavy byly oktrojovány panovníkem, tzn., že byly vydány bez odsouhlasení Sněmem. Upřednostňovaly jeho moc před možným podílem lidu. Březnová ústava prakticky na panovníka delegovala veškerou zákonodárnou moc. Pouze on mohl svolávat jednání říšského sněmu a jakékoli jeho usnesení vetovat.

Silvestrovskými patenty z 31. prosince 1851 panovník zrušil platnost březnové ústavy a tím přerušil pokusy o zřízení konstituční monarchie. Přesto zůstaly některé výsledky revolučního tlaku zachovány, zejména zrušení poddanství, rovnost občanů před zákonem, náboženská svoboda k státem uznaným církvím či prozatímní obecní zřízení (samospráva). Zároveň byl vydán císařův kabinetní přípis, jehož přílohou byly tzv. Zásady o organických zřízeních v korunních zemích císařství Rakouského, podle nichž měla být veřejnost vyloučena z veškeré státní moci a nově vybudován celý centralizovaný státní aparát. Pouze v místních obcích byla ponechána samospráva. Tím bylo zahájeno téměř desetileté období neoabsolutismu. „*Neoabsolutismus si však za několik let své existence popudil téměř všechny složky společnosti, a zejména měšťanstvo, svým nevyrovnaným rozpočtem. Mezinárodní neúspěchy, neutěšená finanční situace říše, která byla do značné míry zaviněna přebujelým státním aparátem, jenž si centralismus vyžadoval, vzrůstající nacionalismus měšťanstva potlačovaných národností – to vše přispívalo k tomu, že během roku 1859 se stávala situace absolutistického státu neúnosnou.*“³

V březnu 1860 svolal panovník svým patentem rozmnoženou říšskou radu, jako svůj poradní orgán při řešení narůstajících problémů. Ale již v červenci téhož roku jí udělil spolurozhodovací pravomoc při zavádění nových daní a uzavírání a zvyšování půjček. Důležitým výsledkem její činnosti byl panovníkem vydaný **Říjnový diplom**, podle něhož již neměl panovník absolutní moc, ale spolurozhodoval v souladu „*s vůlí institucí vycházejících z historických základů*“. Těmi se rozuměly pouze sněmy historických zemí i Uher, nevztahoval se však na zemský sněm Koruny české.⁴

² SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 15-17

³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 252

⁴ BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 23-24

V únoru 1861 byla patentem vydána tzv. **Schmerlingova ústava**. Ta prakticky znamenala návrat k ústavnosti, třebaže moc stále ještě držel císař. Obsahovala však ustanovení o říšském zastupitelstvu. V něm se vytvořily dvě protichůdné skupiny: centralisté (němečtí liberálové) a federalisté (Češi v čele s Františkem Palackým, F. Riegerem aj. a Poláci). Poté, co federalisté, následovaní moravskými a haličskými poslanci říšské zastupitelstvo opustili, byla jeho činnost zákonem pozastavena a panovník nadále vládl pouze svými dekrety.⁵

Říšská rada obnovila svou činnost v květnu 1867. Výsledkem její činnosti bylo přijetí několika ústavních zákonů a novelizace zákona o říšském zastupitelstvu. Přijaté ústavní zákony o odpovědnosti ministrů, o spolkovém právu a o společném právu tvořily základy státního konstitucionalismu a staly se součástí tzv. **Prosincové ústavy** z 21. prosince 1867. Ústava obsahovala zákon o říšském zastupitelstvu, v němž byla přenesena zákonodárná moc na zemské sněmy, zákon o všeobecných občanských právech, zákon o zřízení říšského soudu (s rozhodovací pravomocí ve sporech a stížnostech na porušování ústavně zaručených politických práv), zákon o soudcovské moci (oddělil soudnictví od výkonné moci a zajistil jeho nezávislost), zákon o vykonávání vládní moci (císaři zajistil dynastické výsady, nedotknutelnost jeho osoby a neodpovědnost). Dále jej zavázal k vládnutí podle zákonů. Dalším zákonem v ústavě byl vyrovnávací zákon o společných záležitostech všech zemí habsburské monarchie. „*Jednalo se tedy o rozptýlenou ústavu, složenou z jednotlivých ústavních zákonů o říšském zastupitelstvu, všeobecných právech občanů, zřízení Říšského soudu, soudní moci, výkonu vládní a výkonné moci, delegací (stanovil jejich složení a kompetence), ministerské odpovědnosti. Prosincová ústava nebyla oktrojována, ale přijata v součinnosti monarchy a parlamentu.*“⁶

1.1.1 Veřejná správa

Nová politická správa byla vybudována na základě zákona č. 41/1868 z. ř., o zřízení správních politických úřadů s tím, že státní správa má tři stupně: okres, země, stát.

⁵ SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 20-21

⁶ BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 26

Na stupni okresní politické správy byla zřízena okresní hejtmanství v čele s okresním hejtmanem. Okresní hejtmanství mělo širokou působnost, např. vydávání prováděcích nařízení na základě zákonů a zajištění jejich dodržování, evidence obyvatelstva, dozor nad zdravotnickými zařízeními, evidence a kontrola provozování praxe lékařů, veterinářů, lékáren, kontrola plnění podmínek k udělení občanství, veřejný pořádek v okrese, schvalování živnostenských provozoven, evidence provozování svobodných živností a udělování koncese živností koncesovaných, kontrola vedení matrik aj. Důležitou pravomoc měl okresní úřad při dohledu nad přijatým usnesením obcí s ohledem na dodržování jejich působnosti a zákonných předpisů. Za státní správu vyměřovala přímé daně, např. domovní, pozemkovou, z příjmu atd., kontrolovala vybírání daní obcemi a berními úřady.⁷

Na stupni zemí byla zřízena místodržitelství, do jejichž působnosti náležela realizace činnosti odborných ministerstev a agendy státní správy. Místodržitelství „...jsou podřízeny ministromi vnitra v oboru záležitostí politické správy a záležitostí personálních, v oboru speciálních záležitostí podléhají však také ostatním ministerstvům nebo ústředním orgánům.“⁸ Pro určitou část říše místodržitelství sjednocovalo a zajišťovalo státní politickou správu. Podléhala mu okresní hejtmanství. Císařskou vládu zastupoval zemský šéf, což byl místodržitel, který řídil místodržitelství a byly mu podřízeny zemské politické úřady, zajišťující v zemi většinu úředních prací státní správy. Řídil zemské finanční ředitelství, byl vrchním velitelem policie atd. Byl také nadřízeným okresních hejtmanů a magistrátů měst s vlastním statutem.

1.1.2 Územní samospráva

Po zrušení poddanství a vrchnostenských úřadů v roce 1848 nastal požadavek na úpravu obecního zřízení. Stadionova ústava z roku 1849 obsahovala ustanovení, že základem svobodného státu je svobodná obec a zároveň stanovila tři druhy obcí: místní, okresní a krajskou. Jejich působnost byla přirozená (vše, co se týkalo obce v jejích hranicích) a přenesená (státem přenesená povinnost a pravomoc ve veřejných záležitostech).

⁷ SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 30-39

⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 276

Volbu a postavení obecní samosprávy upravoval zákon č. 7/1864, jímž se vydalo zřízení obecní a řád volení v obcích království Českého. Tvořily ji obecní výbor a představenstvo. Obecní výbor byl veřejně volen oprávněnými voliči na tři roky. Avšak volební předpisy znemožňovaly účast ve volbách většině obyvatel. Obecní výbor volil představenstvo, skládající se ze starosty a nejméně dvou radních a obecní komise. Funkce starosty a radních byla čestná. Pouze ve velkých městech mohl starosta a jeho náměstci dostávat plat nebo odměnu. Starosta odpovídal za realizaci usnesení, které přijal obecní výbor – pouze on tedy měl výkonnou moc.

Možnost zřízení okresní samosprávy jako článku mezi obecní a zemskou samosprávou, byla rovněž dána zákonem obecním z roku 1864. Tato možnost byla využita pouze v Čechách. Okresní samosprávu tvořila okresní zastupitelstva volená zástupci velkostatků, bohatými podnikateli a zástupci měst a obcí, a okresní výbor. Zvolená zastupitelstva vybírala ze svého středu jak okresního starostu, jehož volbu však potvrzoval panovník, tak i okresní výbor, skládající se ze starosty a šesti členů. Okresní výbor zabezpečoval úkoly, o nichž se usneslo okresní zastupitelstvo. Jeho působnost byla soustředěna především na rozvoj obecních záležitostí. Přenesená působnost se týkala pouze některých záležitostí vojenské, finanční a justiční správy.

Zákonodárnou mocí ve jmenovitých případech disponoval zemský sněm a zejména v záležitostech zemského hospodářství měl funkci správní. V čele zemského sněmu byl maršálek. Členové zemského sněmu byli voleni. Systém volby však nahrával především velkostatkářům, bohatým podnikatelům a inteligenci. Ve druhé skupině měly možnost zvolit své zástupce obchodní a živnostenské komory a pouze některá, přímo vyjmenovaná města. Všechna ostatní místa nevolila poslance, ale pouze voliče, kteří poslance zvolili. Výkonným orgánem zemského sněmu byl zemský výbor, který byl zároveň i nejvyšším orgánem územní samosprávy. Byl volen zemským sněmem.

„Prosincová ústava z r. 1867 s platností pouze pro Předlitavsko položila základy ústavním institucím, které zůstaly v podstatě zachovány po celou dobu existence Rakouska-Uherska. Byla vytvořena organizace správy od nejnižší až po nejvyšší instanci, která odpovídala požadavkům buržoazního státu takovým způsobem, že ji v nezměněné podobě převzala i předmnichovská republika.

*Správní systém byl završen vybudováním správního soudnictví podle zákona z roku 1875. Všemocnost byrokracie se parlamentní kontrolou a správním soudnictvím citelně zmenšila.*⁹

1.1.3 Vytvoření samostatného československého státu

Vyhlášením války Rakouska-Uherska proti Srbsku se změnilы původní cíle české politické reprezentace. Ta vyvíjela v předválečném období v říšské radě úsilí na obhajování národních zájmů a budoucnost českých zemí viděla v autonomii v rámci rakouské federace. Ke změně tohoto loajálního postoje došlo po vypuknutí války, když říšská rada byla rozpuštěna, byla nastolena vojensko-byrokratická diktatura, pročeské postoje byly nemilosrdně perzekuovány, mnoho českých spolků bylo zrušeno. V této situaci se česká politická scéna rozdělila. Část nadále vykazovala loajalitu vůči vládě a císaři, se snahou i nadále obhajovat české národní zájmy. Ve válečné době, s narůstajícím německým vojenským a politickým vlivem, to však nemělo naději na úspěch. Druhá část české politické reprezentace se však rozhodla pro prosazování nově koncipované cesty, která vedla přes rozbití Rakouska-Uherska po vybudování vlastního státu. Ve skutečnosti však tento postoj znamenal vytvoření protirakouského odboje. Zejména v době války byl jakýkoli odboj považován za velezradu s možností až trestu smrti. Proto musel domácí odboj působit v ilegalitě a mít velmi dobrou organizaci. Přípravy k založení odbojové organizace, která přijala název **Maffie**, se ujal T.G. Masaryk a Edvard Beneš. Existence protirakouského odboje však nešla rakouským bezpečnostním složkám, což bylo příčinou emigrace Masaryka do Švýcarska koncem roku 1914. Vedení Maffie se ujal Edvard Beneš, který Masarykovi dodával důležité zpravodajské informace, určené západním dohodovým mocnostem. V září 1915 musel emigrovat i Beneš. V průběhu roku 1915 byli zatčeni čeští protihabsburští politici Karel Kramář a Alois Rašín, kteří byli následujícího roku odsouzeni k trestu smrti. Ten však nebyl vykonán, neboť nemocný císař František Josef I. před svou smrtí v listopadu 1916 rozsudek nepotvrdil a jeho nástupce Karel I. nechtěl v českých zemích zvyšovat protirakouské nálady popravou jejich populárních politiků. V létě 1917 vyhlásil

⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 243

pro politické vězně amnestii. Činnost domácího odboje byla ochromena, ale pokračovala ve velké intenzitě v zahraničí.¹⁰

Oba protagonisté zahraničního odboje Masaryk a Beneš přesídlili do Paříže, kde s Rostislavem Štefánkem a Josefem Dürychem vytvořili **Československou národní radu**, jako představitele zahraničního odboje. Soustavná činnost na propagaci vzniku samostatného československého státu spolu se vznikem československých legií se vyplatila. „...vlády dohodových mocností začínaly brát „českou a slovenskou otázku“ vážně a Masaryka, Beneše a Štefánika nakonec uznali za vedoucí představitele budoucí československé státní moci ... od tohoto okamžiku byla jejich Československá národní rada vládami dohodových mocností vnímána jako jediný orgán budoucího Československa k jednáním o novém poválečném uspořádání Evropy, kde se už s další existencí Rakouska-Uherska nepočítalo. Dohodové mocnosti tak uznaly nejen nároky na sebeurčení českého a slovenského národa, ale i jejich samostatnou existenci ve vlastním státě.“¹¹

Nejdůležitějším dokumentem, přijatým Československou národní radou, bylo **Prohlášení nezávislosti československého národa** jeho prozatímní vládou, tzv. **Washingtonská deklarace**. Deklaraci vytvořil Tomáš Garrigue Masaryk a jeho spolupracovníci ve Spojených státech. Vznikl jako přímá reakce na návrh císaře Karla I. na federalizaci Rakouska-Uherska. Výslovně zde prozatímní vláda odmítá zůstat částí Rakouska-Uherska a to v jakékoliv podobě, odvolává se na historická práva Čechů a požaduje pro Čechy právo, aby byli spojeni s bratry na Slovensku. Obsah deklarace vychází z amerických principů, jak je stanovil prezident Wilson, z americké Deklarace nezávislosti a z francouzské Deklarace práv člověka a občana.

Také čeští říšští i zemští poslanci se aktivizovali směrem k zajištění sebeurčení národů a k vytvoření vlastního československého státu. Na svém generálním sněmu schválili 6. ledna 1918 tzv. **Tříkrálovou deklaraci**, v níž se hlásili ke státní samostatnosti a k národním právům. V červenci české politické strany ustanovily osmatřicetičlenný **Národní výbor**, jako představitele

¹⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929)*. Praha: Libri, 2003. s. 17 - 33

¹¹ LIŠKA, Vladimír: *Vznik Československa 1918: Fakta, mýty, legendy a konspirace*. Praha: XYZ, 2019. s. 45-46

protirakouské opozice. V celém následujícím období vzrůstaly v české společnosti protirakouské nálady, které vyvrcholily státním převratem 28. října 1918, v jehož průběhu převzal Národní výbor iniciativu. Velikou zásluhu na vyjednávání s vojenskými a politickými představiteli a na pokojném převzetí státní moci mělo pět „mužů 28. října“ Jiří Stříbrný, Antonín Švehla, František Soukup, Vavro Šrobár a Alois Rašín, který zastupoval předsedu Národního výboru Karla Kramáře, jednajícího v té době s Edvardem Benešem v Ženevě. Ukázalo se, že to byl právě Alois Rašín, který kritickou situaci organizačně i prakticky zvládal a jeho přínos byl i v následujícím období nedocenitelný. Byl to také on, kdo písemně připravil svolání Národního výboru o ustavení československého státu.

1.2 Státní správa v období první ČSR

Samostatný československý stát vznikl ještě v době probíhající války. Jeho překotné a nečekané vytvoření sebou neslo mnoho problémů, které museli představitelé Národního výboru řešit. Až do ustavení Národního shromáždění měl Národní výbor zákonodárnou i výkonnou moc. Již 28. října schválilo plénum Národního výboru první zákon o zřízení samostatného státu československého, tzv. **recepční normu**, který byl téhož dne veřejně vyhlášen a později zveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 11. Podle něj *„veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti ... Všechny ústavy samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní, a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení.“*¹² Přijetí rakouského správního systému bylo nutné z důvodu bezproblémového chodu státní správy. Převzetí platných zákonů tak zamezilo bezprávnímu stavu v novém státě.

Ústředními a mocenskými orgány státní moci byly zemské Národní výbory v Praze, Brně a Slezské Ostravě. Od července 1918 již vznikaly okresní národní výbory, které byly začátkem listopadu 1918 ustaveny ve všech českých okresech. Většina těchto orgánů vznikla na základě dohody politických stran. Veřejná správa se tím zpolitizovala. Mimo okresních národních výborů vznikly v některých obcích i místní národní výbory. Problém u obou však byl jak v jejich revolučních postojích, tak i v neujasněnosti kompetencí, které se na nižší orgány

¹² čl. 2 a čl. 3 zákona č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

vztahovaly a které si ony osobovaly. Někteří členové Národního výboru proto začali prosazovat myšlenku, aby činnost okresních a místních národních výborů byla nejprve regulována a jako mocenské provizorium poté likvidována. Začátkem prosince 1918 vláda schválila jejich rozpuštění s odůvodněním, že svoji úlohu již splnily a veškerou moc státní správy bude vykonávat vláda.

I v dalším období pokračovalo úsilí o zrušení vyšších samosprávných orgánů, jehož výsledkem bylo přijetí **župního zákona** v roce 1920. Ten měl za cíl sjednotit státní a územní samosprávu a delegovat mnoho pravomocí na župní zastupitelstva a župní výbory. Proti realizaci župního zákona se však projevovaly velké výhrady a nakonec byl zaveden pouze na Slovensku.

Dne 13. listopadu 1918 byla Národním výborem přijata **Prozatímní ústava**. Rozšířením počtu členů Národního výboru o zástupce politických stran a doplněním slovenských představitelů vzniklo **Revoluční národní shromáždění**. Následující den se již konala jeho první schůze, na níž byl proklamován republikánský model československého státu, habsbursko-lotrinská dynastie byla zbavena práv na český trůn, byl zvolen prezidentem republiky T. G. Masaryk a byla ustavena vláda v čele s K. Kramářem. Revoluční národní shromáždění nemělo pouze moc zákonodárnou, ale právem volby vlády, mělo i vládní moc. To vedlo ke kritice Prozatímní ústavy a její novelizaci, v níž mj. bylo jmenování vlády svěřeno prezidentu republiky, jehož pravomoc se rozšířila.¹³

1.2.1 Moc zákonodárná

Nová ústava, schválená 29. února 1920, stanovila jako zákonodárný orgán Národní shromáždění, které tvořily dvě komory - Poslaneckou sněmovnu a Senát. Volby do nich probíhaly na základě všeobecného, přímého a tajného hlasovacího práva. Jako problematické však bylo vnímáno, že volič odevzdával hlas politické straně tzv. vázaným kandidátním listinám a nikoli navrhovaným kandidátům. Politickým stranám tak bylo umožněno prosazovat si především své zájmy. Poslanecká sněmovna měla široká oprávnění, především legislativní a také možnost vyslovit vládě nedůvěru. Zákony musely projít oběma komorami v nezměněné podobě. Pokud vyslovil Senát k návrhu záporné stanovisko, mohla

¹³ BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 49-50

nadpoloviční většina Poslanecké sněmovny Senát přehlasovat a návrh zákona přijmout. Senát tedy měl zákonodárnou roli minimální.

1.2.2 Moc výkonná

Veškerou výkonnou moc, mimo ústavou stanovené pravomoci prezidenta republiky, vykonávala vláda. Vláda byla odpovědná Poslanecké sněmovně, které předkládala ke schválení předlohy zákonů. Aby získala potřebnou většinu při jejich schvalování, byla sestavována jako vláda koaliční. Vzhledem k množství politických stran, a tím nemožnosti jedné strany získat dostatečný počet mandátů, byly všechny prvorepublikové vlády koaliční. Pro svůj nižší počet poslanců neměla opozice v parlamentu praktický vliv a její role byla pouze formální. Vláda proto měla možnost si upevňovat a rozšiřovat svoji moc. Tento stav využila k tomu, že si nechala Národním shromážděním odhlasovat různé zmocňovací zákony, díky nimž mohla vládním nařízením rozhodovat o záležitostech, k nimž by jinak bylo zapotřebí Národním shromážděním schváleného zákona. Různé zájmy politických stran a jejich vládních představitelů, ale i snaha zbavit se odpovědnosti za nepopulární rozhodnutí, vedly k vládním krizím. V období listopad 1918 až říjen 1938 se vystříдалo 18 vlád.

1.2.3 Moc soudní

Ústava garantovala nezávislost soudů. Jejich soustavu tvořili Ústavní soud, Volební soud, Nejvyšší správní soud, občanské a trestní soudy, soudy pracovní, Státní soud a vojenské soudy.¹⁴

1.3 Územní samospráva

1.3.1 Volební řád a novela k obecním zřízením

Po likvidaci národních výborů bylo nutné přistoupit k zásadním změnám ve volebním řádu a v obecním zřízení. K tomu byla přijata novela obecního zřízení pod č. 76/1919 Sb. ze dne 31. ledna 1919, a dále zákon č. 76/1919 Sb. o

¹⁴ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 319

volebním řádu do obcí, kterými se mění a doplňují některá ustanovení dosavadních obecních zřízení a městských statutů v Československé republice.

Důležitou změnou bylo právo a povinnost volit pro všechny osoby od 21 let, které měly v obci trvalé bydliště, pokud nebyly z volby podle § 3 vyloučeny. Opět se volilo podle vázaných kandidátních listin, které si sestavovaly kandidující politické strany. Novela k obecním zřízením přinesla v § 14 povinné zřízení obecních finančních komisí ve všech obcích. Polovinu jejich členů volilo zastupitelstvo obce a druhá byla jmenována okresním úřadem, důraz byl kladen i na odbornost. Komise měla rozsáhlou pravomoc kontroly nad hospodařením obce a nad veškerými usneseními zastupitelstva ve finančních otázkách.

1.3.2 Zemský správní výbor

Nejvyšším orgánem územní samosprávy se stal v listopadu 1918 zemský správní výbor. Jeho postavení v soustavě samosprávných orgánů však bylo diskutabilní, protože nebyl volen, ale jmenován vládou, navíc nebyla stanovena jeho skutečná praktická funkce. Naopak vláda byla zákonem zmocněna k realizaci všech opatření, které dosud patřily do působnosti zemských sněmů, a v důsledku toho mnohá nařízení a rozhodnutí vycházela od ministerstva vnitra. Tento stav trval až do reformy organizace státní správy v roce 1928, kdy byla sjednocena veřejná správa na celém území republiky přijetím zákona o organizaci politické správy. Tím byla zlikvidována zemská a okresní samospráva a opět zavedeno zemské zřízení.

1.3.3 Okresní samospráva

Okresní hejtmanství byla přejmenována na okresní správy politické. Jejich představiteli byli jmenovaní okresní hejtmané. Veškerou agendu obstarávali státní úředníci a zaměstnanci okresního úřadu. Dosavadní okresní zastupitelstva byla rozpuštěna a namísto nich byly jmenovány okresní správní komise, tvořené ze zástupců politických stran podle výsledků voleb v roce 1919. V čele stál předseda, což byl zástupce nejsilnější politické strany. Změna nastala až v roce 1928 po přijetí zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy, kdy byla územní samospráva postátněna. Součástí politických okresních úřadů se stala volená okresní zastupitelstva, která ze svého středu volila okresní výbor. Oběma

předsedal z titulu své funkce okresní hejtman. Měl právo sístace jejich unesení, ale sám se jim nemusel zodpovídat. Odpovídal se pouze zemskému prezidentovi a ministroví vnitra.

1.3.4 Obecní samospráva

V obcích působily volené orgány. První volby do obecní správy byly konány 15. června 1919. Voliči odevzdávali své hlasy tzv. volebním skupinám (politickým stranám), v nichž byli uvedeni jejich kandidáti. Podle počtu odevzdaných hlasů byli zveřejněni zvolení členové zastupitelstva a jejich náhradníci. Zvolené obecní zastupitelstvo zvolilo na své první schůzi obecní radu, kterou tvořil starosta, jeho náměstek a radní, jejichž stanovený počet byl rozdělen podle dosažených hlasů volebních skupin. Zvolení členové zastupitelstva složili do rukou zástupce dohlédacího úřadu slib věrnosti Československé republice. Obecní rada byla nejvyšším orgánem obce. Obecní zastupitelstvo volilo také poradní orgány, kterými byly komise, z nichž povinná byla komise finanční a letopisecká.¹⁵

1.4 Snahy o likvidaci demokratického Československa

Brzy po vzniku Československa vyvstaly problémy s mnohonárodnostním složením obyvatelstva. Snaha sjednotit Čechy, Slováky, Němce, Maďary, Rusíny a Poláky do bezkonfliktního národnostního státu nedoznávala velkých úspěchů. Zejména zeměpisná poloha Československé republiky v sousedství militantního Německa nepřispívala k politické stabilitě, protože již od skončení první světové války vznášeli Němci požadavek na připojení území s převážným německým obyvatelstvem k Rakousku nebo německé říši. To se prakticky týkalo pohraničních oblastí. Tento požadavek samozřejmě československá politická reprezentace odmítla, protože její snahou bylo budovat a udržet národnostní stát.

Ve třicátých letech, v době světové hospodářské krize, se rapidně snížila obchodní výměna s Německem, což mělo tvrdý dopad zejména na obyvatelstvo v průmyslovém pohraničí. Důsledkem byla velká nezaměstnanost a související bída místních obyvatel. Toho využil bývalý učitel tělocviku Konrád Henlein

¹⁵ LACINA, Karel; ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj systémů veřejné správy*. Praha: Professional Publishing, 2001. s. 73-74

k prosazování krajně nacionalistických názorů mezi sudetskými Němci. K tomu založil politickou Sudoněmeckou stranu (SdP). Na jejím dubnovém sjezdu v roce 1938 byl přijat tzv. Karlovarský program SdP, v němž bylo formulováno osm požadavků vůči československé vládě. Požadovaly zejm. vytvoření ohraničeného německého území v rámci ČSR, jeho samosprávu, uznání německé národní skupiny v ČSR za právnickou osobu a svobodu pro nacistickou propagandu.

Československo však čelilo nebezpečí německé expanze již od nástupu nacistů k moci v roce 1933. Hitler neúnavně útočil proti demokratickému Československu a jejím představitelům a vznášel vůči němu požadavky. Jeho motivem byla jednak náprava důsledků Versailleské smlouvy, dále motiv územní, ale velkou roli hrála i vidina získání vyspělého průmyslu na požadovaném území. Proto také velmi podporoval Henleina a jeho požadavky na sebeurčení pro etnické Němce v Československu. Situace v Sudetech se radikalizovala. I Hitler začal vystupovat se svými nezasřtenými názory, hovořil o potřebě získat pro Němce další „životní prostor“ především v Československu a Rakousku pro jejich strategickou polohu. Českoslovenští představitelé si uvědomovali, že další vývoj bude závislý na Francii a Velké Británii. Oba tyto státy však selhaly při pokusu rakouského kancléře Schuschnigga o záchranu samostatnosti Rakouska uskutečněním referenda. Hrozba přímé německé intervence přiměla rakouského kancléře, kterému se ze strany západních mocností nedostalo podpory, k odvolání plebiscitu a k vlastní rezignaci. Následoval anšlus, německá anexe Rakouska. Absence podpory rakouskému kancléři a praktických i diplomatických opatření obou západních velmocí po přímé německé agresii ovlivnilo postoje i ostatních států, které se rovněž zdržely jakéhokoli zakročení vůči Německu. Proti němu protestovaly jen dva státy a to Mexiko a Sovětský svaz.

Hrozba likvidace Československa stále vzrůstala. Postoj britské vlády přednesl ve svém projevu premiér Chamberlain: „... vláda odmítá převzít na sebe automatický závazek vojensky zasáhnout na „obranu proti každému násilnému zakročení vůči neodvislosti a integritě Československa.“¹⁶ Současně zazněl příslib, že vláda Jeho Veličenstva užije všech prostředků pomoci vládě ČSR při

¹⁶ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 104

zlepšování situace německé menšiny a případném řešení problémů mezi Prahou a Berlínem.¹⁷

Jak se ukázalo, avizovaná pomoc britské vlády se ve skutečnosti stala nátlakem na československou vládu k jednání s Henleinem. Britové zároveň začali u francouzské vlády prosazovat myšlenku opustit závazky vůči Československu. Propaganda obou velmocí se stále více soustřeďovala na vyvolání atmosféry nezasahovat do problémů malého vzdáleného Československa. Koncem dubna 1938 se v Londýně sešli ministerští předsedové a ministři zahraničních věcí obou velmocí, aby posoudili politickou situaci ohledně Československa. Výsledkem jednání byl požadavek na československou vládu, aby se v zájmu bezpečnosti dohodla s SdP. Velvyslanci obou zemí v Praze předali své diplomatické protesty ministru zahraničních věcí ČSR a seznámili je s postojem svých vlád. Ten obsahoval mj. konstatování o neklidu obyvatel Sudet, který by mohl vést k obsazení Československa Němci, přičemž ze strany velmocí se jeví nemožnost tomu zabránit, aniž by byla vyvolána dlouhá válka. Nejdůležitějším požadavkem byla spolupráce vlády s SdP.

Na den 22. května 1938 byly vyhlášeny obecní volby. V pohraničí, ovládaném henleinovci, byla velmi napjatá radikalizovaná atmosféra, k níž jak diplomaté, tak i zpravodajské služby hlásili možnost zakročení ze strany Německa a upozorňovali na soustřeďování německého vojska u československých hranic. Poté, co německý ministr zahraničí Ribbentrop prohlásil, že v případě incidentů v Československu zakročí Německo vojenskou mocí, musela již reagovat i československá vláda. Ta povolala do zbraně jeden ročník záložníků o síle 170 tisíc mužů a obsadila budované pohraniční pevnosti. Situace se sice uklidnila a volby proběhly v klidu. Opět však zasáhli Britové, kteří společně s Francouzi bezúspěšně apelovali na Československou vládu, aby svá opatření odvolala. Francouzi navíc oznámili, že bez konzultace s Londýnem se v případném konfliktu nebudou angažovat. Vázali tak plnění československo-francouzské spojenecké smlouvy na souhlas Británie.

Postoje obou velmocí, které neskrývaly svou neochotu rozpoutat evropskou válku tím, že by vojensky zasáhly proti Německu, posílily Hitlerovo

¹⁷ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 104

odhodlání zničit Československo. V následujícím období vyvíjela československá vláda kroky směrem k uspokojení požadavků SdP a západních spojenců a k uklidňování znepokojené veřejnosti. Zlom nastal po Hitlerově projevu na desátém stranickém sjezdu NSDAP¹⁸ v Norimberku dne 12. září 1938, na němž ostře vystoupil proti Československu a jejímu prezidentovi a jednoznačně se postavil za požadavky sudetských Němců. Oznamil také výstavbu opevnění na západní hranici, která zastaví ty, kteří by případně chtěli zasáhnout svou pomocí Československu při řešení německo-československého problému. Tento projev vyvolal řadu jednání, jejichž výsledkem byla mnichovská dohoda.

1.5 Mnichovská dohoda

Mnichovská konference měla být uskutečněna mezi zástupci Německa, Francie a Velké Británie. Ve dnech 22. - 23. září 1938 proběhlo v Godesbergu, městské části Bonnu, jednání mezi Adolfem Hitlerem a N. Chamberlainem o obsahu svolané konference, kterým měly být územní nároky Němců vůči Československu. Z jednání vzešlo tzv. Godesberské memorandum, v němž Hitler specifikoval pro britského premiéra jako základ jednání mnichovské konference své požadavky na řešení tzv. československého problému. Britská vláda poté požádala italskou vládu o zprostředkování svého vlastního návrhu s Hitlerem, které Mussolini akceptoval a připravil návrh na řešení sudetoněmecké otázky. Ten německá strana přepracovala a Mussoliniho s ním seznámil sám Hitler 29. září 1938. Na konferenci se dostavila i československá delegace, ale ta k němu vůbec nebyla přizvána. Výsledek jednání jí byl sdělen po půlnoci 30. září 1938 britským ministerským předsedou, v přítomnosti francouzského premiéra Daladiera, jako definitivní záležitost, ve které se západní velmoci nebudou ve prospěch Československa angažovat.

Oficiální název tzv. Mnichovské dohody zní Dohoda mezi Německem, Spojeným královstvím, Francií a Itálií, které se sešly v Mnichově 29. září 1938. Obsahuje 8 článků. V úvodní preambuli poukazuje na shodu na podmínkách, způsobech a opatřeních při odstoupení sudetoněmeckého území. V dalších

¹⁸ NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) byla Národně socialistická německá strana dělníků založená pod názvem Deutsche Arbeiterpartei v roce 1919 v Mnichově, na NSDAP se přejmenovala o rok později. Od roku 1920 stál v čele strany Adolf Hitler.

článcích je stanoven termín počátku vyklizování na 1. října 1938 a jeho ukončení do 10. října, přičemž československá vláda odpovídá za to, že uvedená zařízení nebudou poškozena. Byly vytyčeny čtyři úseky, vyznačené na přiložené mapě, které v období 1. – 7. října postupně obsadí německé oddíly. Další úseky, převážně německého charakteru, vymezí mezinárodní výbor ve složení zástupců Německa, Spojeného království, Francie, Itálie a Československa a ty budou obsazeny do 10. října. Tento mezinárodní výbor určí území, v nichž bude nejpozději do konce listopadu provedeno lidové hlasování. Do té doby bude toto území obsazeno mezinárodními jednotkami. V jeho pravomoci bude konečné vymezení hranic. Pro přesídlení do odstoupených území a pro vystěhování z nich bude zavedeno opční právo. Československá vláda propustí ze svých vojenských a policejních jednotek sudetské Němce na základě jejich přání a vězněné sudetské Němce, kteří si odpykávají tresty odnětí svobody za politické trestné činy.¹⁹

1.5.1 Situace v Čechách po přijetí mnichovské dohody

Vzhledem ke stále se stupňujícímu napětí v pohraničních okresech, v mezinárodních vztazích a výhrůžkách Hitlera o vpádu německých vojsk do Čech, vydala vláda 23. září 1938 vyhlášku č. 183/1938 Sb., o vstupu státu do branné pohotovosti, dle níž byla prezidentem republiky nařízena mobilizace všech mužů do 40 let. Ta proběhla rychle a úspěšně. Lidové vlastenecké vzepjetí v době ohrožení státu bylo veliké a o to větší bylo zklamání z přijetí postupné mnichovské dohody vládní garniturou.

Sami Němci porušovali postupy a opatření deklarované mnichovskou dohodou. Protože do konce roku 1938 nebyly závazně vytyčeny československo-německé hranice, Němci postupně zabíraly i obce, které nebyly zahrnuty do původně stanovených pásem, a nehleděli na deklarovaný národnostní princip. Vždy se řídili svými zájmy jak strategickými, vojenskými tak ekonomickými. Československá strana na porušování dohody upozorňovala, podávala stížnosti, v mnoha případech však bez úspěchu.

V Čechách a na Moravě krystalizovaly sociální problémy spojené s vlnou uprchlíků ze zabraných oblastí, ale i ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.

¹⁹ PEJSKAROVÁ, Adéla. *České a Československé právní dějiny*. Praha: Spolek českých právníků Všehrd, 2016. s. 87

Vyostřenou bytovou nouzi řešila vláda zavedením nuceného pronajímání bytů, ale i nouzovým ubytováním uprchlíků v hostincích, sokolovnách apod. Byl zřízen Ústav pro péči o uprchlíky, jehož úkolem byla péče o zdravotní a sociální podmínky uprchlíků a jejich začlenění do pracovního procesu. S ohledem na vysokou nezaměstnanost bylo do konce února 1939 vytvořeno 19 pracovních táborů, kam bylo povoláno cca 12 000 mužů ve věku 18 – 55 let k výkonu prospěšných prací, např. ke stavbě komunikací apod. Ti dostávali ubytování, stravu a minimální odměnu. Jejich rodiny dostávaly vyživovací příspěvek. Vláda zavedla mnohá úsporná opatření, která měla dopad na nezaměstnané. Vdané ženy, které musely odejít ze státních služeb (např. z hodně feminizovaného školství), byly nahrazeny muži z odtrženého pohraničí. Ve společnosti se začal projevovat antisemitismus. Tisk, ale i stavovské spolky apelovaly na očistu národa, kultury, jeho hospodářských potřeb a vystěhování židovských emigrantů. Již v lednu 1939 pracovalo několik ministrů na tzv. židovském zákoně, který umožní odsunout Židy a arizovat (vyvlastnit) jejich majetek. Došlo k penzionování židovských státních zaměstnanců, nebo jejich přeložení na místa bez vlivu. Jednota českých advokátů vyloučila Židy ze svých řad. Neárijsí učitelé byli posláni na dovolenou a jejich další osud mělo vyřešit připravované komplexní řešení židovské otázky.²⁰

„Plzeň, očekávající každou hodinou německý nálet a vypuknutí války, vyslechla zdrcující zprávu o mnichovské kapitulaci z rozhlasu 30. září v 16.30 hodin. V několika málo dnech se z krajské metropole mělo stát pohraniční město. Okamžitě byly učiněny přípravy na přijetí velkého množství uprchlíků ze Sudet. Představitelé města jednali především o ztrátě prostředků, které město investovalo do podniků v zabraném území a které později vyčíslo na 9 milionů korun. Třetí západočeské pásmo bylo vyklizeno mezi 3. - 5. říjnem. Do bezprostřední blízkosti města se Wehrmacht dostal až 10. října, kdy jeho jednotky obsadily Litice a Chotíkov. Byla ztracena muniční továrna v Nýřanech a v Německu se ocitl dokonce i vrch Krkavec, severní dominanta města. Byla ztracena posádková města. V Plzni na Karlově se usídlilo velitelství SOS²¹ a jeho muži zajišťovali prostor mezi městem a novou říšskou hranicí. Němci obsadili řadu míst, které jim podle Mnichovské dohody nepříslušely a vnikli na katastry Útušic, Radobyčic,

²⁰ UHLÍŘ, Jan Boris. *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. s. 67 - 76

²¹ Stráž obrany státu

*Bolevce, Čížic, Hradiště, Ledců, Líní, Předenic, Tlučné, Vejprnic a Záluží. Generál Jan Kloud odmítl zásah armády. Počet uprchlíků v Plzni dosáhl 3126 osob, z toho bylo 399 Němců, 716 Židů a 2004 Čechů. Byli rozptylováni do nezabraných obcí v rámci okresu. Dne 24. října obsadily hlídky SOS definitivní hranici. Plzni byla navrácena Nevřeň, Valcha a Krkavec.*²²

²² DRNEK, Jan; VONDROVSKÝ, Václav. *Hoši jako květ: Příběh pluku a města 1683 – 2010*. Plzeň: Občanské sdružení STREET, 2010. s. 242

2. Veřejná správa v období druhé republiky

Československo, okleštěné na základě Mnichovské dohody o českomoravské pohraničí, bylo nazýváno druhou republikou. Vznikla na základě Mnichovské dohody z 30. září 1938 a Vídeňské arbitráže z 2. listopadu 1938. Od 22. listopadu 1938 byla úředně přejmenována na Česko-Slovensko. Podle ústavy stál v čele státu, který kontinuálně navázal na předchozí republiku, volený prezident. Nejvyšším zákonodárným orgánem bylo dvoukomorové Národní shromáždění (NSh), složené ze zástupců českých zemí, slovenského a zakarpatskokrajinského sněmu. Dne 15. prosince 1938 přešla tzv. **zmocňovacím ústavním zákonem** č. 330/1938 Sb. působnost NSh na prezidenta, ústřední vládu a vládu zemské. Ústavní zákon zmocnil prezidenta, aby k návrhu vlády vydával po dva roky dekrety s mocí ústavního zákona. Na stejnou dobu byla zmocněna vláda, aby vydávala nařízení ve věcech, které bylo jinak možno upravovat zákonem. Nejvyšší výkonný orgán představovala ústřední vláda, tvořená ministerským předsedou, ministry národní obrany, financí a zástupcem Slovenska.²³

Po mnichovském diktátu vláda i prezident došli k závěru, že pro Československo není jiné alternativy, než jej přijmout. Benešovy úvahy o nutnosti přijetí velmocenského diktátu ovlivnila řada faktorů. Dobře si uvědomoval, že v opačném případě hrozí Československu izolovaná válka s nacistickou velmocí, ve které malý stát, obklopený dvěma dalšími nepřátelskými sousedy, nemohl dlouhodobě odolávat.²⁴

Poté, co československá vláda přijala Mnichovskou dohodu, protestovali proti ní u prezidenta poslanci - členové Výboru pro obranu republiky, v jejichž čele stál Ladislav Rašín. Požadovali obranu pevností, mobilizaci a vytvoření nové vlády, která by zastavila odstupování československého území. Tyto snahy skončily neúspěchem a 3. října 1938 byla ustavena rekonstruovaná vláda generála Syrového. Do jeho rukou předal prezident republiky Edvard Beneš svou abdikaci dne 5. října 1938. V tomto dokumentu také zhodnotil současný stav: ... „*Byl jsem*

²³ UHLÍŘ, Jan Boris. *Protectorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. s. 22, 26

²⁴ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 176

*zvolen za okolností zcela jiných a za podmínek podstatně odchylných ... Poměry se změnily tak, že by moje osoba jako osoba politika mohla býti eventuálně překážkou vývoje, kterému se musí nyní náš stát přizpůsobovat, zejména také z hlediska mezinárodního a vzhledem k potřebě získat rychle klid v celém našem okolí a dobrý poměr a spolupráci mezi sousedy ... Sám však pokládám za nutné ... ze svého úřadu odstoupit. Neznamená to opouštět svou povinnost v těžké době a nezústat na palubě v těžké bouři. Chci prostě usnadnit vnitropolitický i vněpolitický další zdravý vývoj státu i národa.*²⁵

Abdikace byla důsledkem zralého uvážení prezidenta Beneše. Pro německou stranu byla Benešova politika dlouhodobě nepřijatelná a jeho osoba byla označována jako hlavní překážka zlepšení vzájemných vztahů. Také řada ministrů československé vlády nezastírala své přesvědčení, že jeho osoba v čele státu bude překážkou v jednáních o československých územních ústupcích. Tentýž den večer se exprezident rozhlasovým projevem rozloučil s československým obyvatelstvem v duchu obdobného abdikáčního dopisu. Dne 22. října 1938 opustil vlast a po krátkém působení na univerzitě v Chicagu začal v Londýně organizovat zahraniční odboj, jehož se stal představitelem. Změny vyplývající z plnění neúnosných podmínek Mnichovské smlouvy se až do konce listopadu 1938, kdy byl novým čs. prezidentem zvolen JUDr. Emil Hácha, prováděly bez prezidenta.²⁶

Před pozměněnou a později i rekonstruovanou vládou generála Surového vyvstaly problémy související s plněním Mnichovské dohody. Obsazení pohraničních oblastí mělo negativní dopady na průjezdnost komunikací a tím i na celé národní hospodářství. Záborem 33% plochy českých zemí ztratilo Československo doly, hutě, sklářské, textilní, papírenské, chemické aj. průmyslové podniky, lázně, obranná opevnění, komunikace, ale také 54,5% původního stavu dělníků, 19,3% podnikatelů a živnostníků. Problémy sebou nesla i absence konečného stanovení československo-německých hranic. Mnichovskou dohodou stanovená pásma I-V Němci nedodržovali a požadovali nebo přímo zabírali další obce. V pohraničí řádili henleinovci. Problémy stále narůstaly. Podle

²⁵ JOHN, Miloslav; KLIMENT, Charles K.; NAKLÁDAL, Břetislav. *Březen 1939*. Praha: Ares, 2004. s. 261-262

²⁶ tamtéž, s. 7-8

Ústavy se do 14 dnů po abdikaci Edvarda Beneše měla uskutečnit volba nového prezidenta. Chyběl však kandidát na prezidentskou funkci, který by splňoval dohodnutá náročná kritéria. Proto vláda s představiteli koaličních stran rozhodla odložit jeho volbu. Po mnoha jednáních a přesvědčování přijal kandidaturu na funkci prezidenta Emil Hácha, prezident Nejvyššího správního soudu. Byl zvolen 30. listopadu 1938, a již následující den odevzdal předseda vlády Jan Syrový demisi vlády do jeho rukou. Prezident následně pověřil Rudolfa Berana sestavením nové vlády, jejímiž členy se stali zástupci Strany národní jednoty.

Dne 22. listopadu 1938 byly přijaty ústavní zákony o autonomii Slovenskej krajiny a o autonomii Podkarpatské Rusi. Přijetím těchto zákonů se republika stala federací, která měla vládu ústřední, slovenskou a zakarpatskoukrajinskou. Dne 15. prosince 1938 byl Národním shromážděním přijat Ústavní zákon o zmocnění ku zmenám ústavnéj listiny a ústavných zákonov republiky Česko-Slovenskej a o mimoriadnej moci nariad'ovacej. Tímto zmocňovacím zákonem dostal prezident na dobu dvou let zmocnění vydávat na základě jednomyslného návrhu vlády dekrety ke změně ústavy a ústavních zákonů a vláda na stejnou dobu zmocnění provádět opatření, k nimž by jinak bylo potřeba zákona. Zmocňovacím zákonem byla zákonodárná moc Národního shromáždění prakticky zlikvidována, pravomoc přijímat zákony byla přenesena na výkonnou moc a Česko-Slovensko díky tomu přestalo být parlamentní republikou. Jeho členové poté odešli 16. prosince 1938 na parlamentní prázdniny a znovu již nebyl parlament svolán.

„Vzhledem ke skutečnosti, že po celou dobu trvání Česko-Slovenska platila ústava z roku 1920, je možno drtivou většinu rozhodnutí zákonodárných a výkonných orgánů pomnichovské republiky označit za protiústavní a z hlediska práva za zpochybnitelnou. Zcela pominuta byla premisa, podle níž území Československé republiky tvořil jednotný a nedílný celek, jehož hranice mohly být měněny pouze ústavním zákonem, tzn. na základě hlasování třípětinové většiny všech členů obou sněmoven.“²⁷

²⁷ UHLÍŘ, Jan Boris. *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. s. 50

V důsledku změny státního území a přechodu k autoritativním metodám vládnutí rozpustila vláda ihned v lednu 1939 zemská zastupitelstva v Čechách a na Moravě, reorganizovala politické okresy, v nichž pravomoc okresních zastupitelstev byla přenesena na šestičlennou správní komisi. U obcí zůstala zastupitelstva zachována. Největší zásah do obecní samosprávy však přineslo vládní nařízení č. 17/1939 Sb., jímž se v obcích zaváděla funkce obecního tajemníka. Jeho úlohou bylo převzetí přenesené působnosti obce, ale i zásahy do samostatné působnosti. Ve skutečnosti měl dozorčí úlohu, kdy mj. navrhoval politickým úřadům zrušení výnosů samosprávy, které porušovaly zákon, kompetence nebo ohrožovaly blaho obce nebo státu. Vytvoření této instituce bylo zásadním krokem k úplné likvidaci obecní samosprávy.²⁸

Důležitým krokem k likvidaci parlamentní demokracie v Československu bylo také vytvoření Beranovy vlády, která nahradila Syrového vládu. Dále byl zákonem č. 327/1938 Sb. ustaven parlamentní úsporný a kontrolní výbor, jemuž náležel dohled nad úsporností ve správě a hospodaření státu a státních podniků. Vládní nařízení zřídilo Státní hospodářskou radu, která fungovala při předsednictvu vlády jako poradní orgán v hospodářských, sociálních a finančních věcech. V prosinci 1938 z nařízení vlády č. 355/1938 Sb., o politických stranách bylo stanoveno, že nová politická strana mohla vzniknout jen na základě povolení vydaného vládou. Případné odmítnutí vláda nemusela zdůvodňovat a politickou stranu mohla rozpustit, pokud usoudila, že její činnost ohrožuje veřejný pořádek.²⁹

Druhou republiku lze charakterizovat jako období odklonu od demokratických vymožeností první republiky a přípravy právních a politických změn pro její směrování k totalitnímu režimu. Její existence skončila po 166 dnech v březnu 1939 vyhlášením samostatného slovenského státu, německou okupací Čech a Moravy a přijetím Výnosu vůdce a říšského kancléře o protektorátu Čechy a Morava. Tyto události proběhly během pouhých 48 hodin.

²⁸ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 343-344

²⁹ tamtéž, s. 345-346

3. Veřejná správa za protektorátu Čechy a Morava

14. března 1939 bylo prezidentu Háchovi a ministrowi zahraničních věcí Chvalkovskému v Berlíně oznámeno, že Hitler vydal rozkaz, kdy zbývající území Čech a Moravy bude okupováno a bude vytvořen protektorát Čechy a Morava. Háchovi bylo poté předloženo k podpisu společné prohlášení, které byl nucen podepsat pod Göringovou hrozbou rozbombardování Prahy. Hácha tedy nejenže musel vyhovět Hitlerovu požadavku, ale v podepsaném prohlášení odevzdal osud českého národa do Hitlerových rukou. „*Česká strana se zavázala plnit následující požadavky: žádný odpor československých ozbrojených sil a policie, zákaz startu všech letadel, odsun protiletadlové obrany z pozic, nebude porušen veřejný a hospodářský život a v tisku a rozhlase bude zachována zdrženlivost.*“³⁰ Ihned další den, 15. března 1939 vydal Hitler **Výnos o zřízení protektorátu Čechy a Morava č. 75/1939 Sb.** Tím byla protektorátu odeprána státní povaha, dle Výnosu se stal součástí Německé říše a začala německá diktatura zajištěná rozsáhlým donucovacím aparátem. V článku 3 Hitlerova Výnosu se sice hovořilo o autonomii a o samostatné správě, z dalších článků však bylo patrné, že tato ustanovení nejsou myšlena vážně a měla sloužit jen k oklamání mezinárodní veřejnosti. Protektorát neměl žádnou mezinárodněprávní způsobilost k jednání, na čemž nezměnila nic ani formálně zřízená funkce velvyslance protektorátní vlády v Berlíně u Říšské rady.³¹

Nacisté považovali protektorát Čechy a Morava jen za útvar přechodného stádia, všeobecným záměrem nacistické okupační správy byla přeměna českých zemí v nedílnou součást Německé říše, v duchu germanizace celého prostoru. Hlavním cílem bylo zapojení kvalitní české pracovní síly do systému německého válečného řízení hospodářství.³²

Ihned po násilné okupaci si německá moc začala upevňovat své postavení. Neprodleně byly vydávány dvojjazyčné vyhlášky a Němci jako první informovali o okupaci jako o nastolení ochrany ve smyslu údajného obnovení pořádku. To se

³⁰ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939 - 1945*. Praha: Prostor, 1999. s. 25 – 26

³¹ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 349-350

³² ROUČKA, Zdeněk. *Práce je čest: Plzeň a Škodovka za protektorátu*. Plzeň: ZR&T, 2018. Strany nečíslovány

mělo týkat všech sfér hospodářského, politického i společenského života. Novou každodenní realitou se staly zákazy, stále nové vyhlášky a nařízení a nebezpečí tvrdého postihu při neuposlechnutí. Okamžitě byly zakázány veškeré schůze a tábory lidu. Zbraně, střelivo a vysílačky musely být ihned odevzdány. Od 21. hodiny noční do 6. hodiny ranní bylo přísně zakázáno zdržovat se mimo obydlí, kromě výjimky pracovních povinností. Vše ale muselo být povoleno německým vojenským velitelstvím.³³

3.1 Protektorátní orgány

Orgány působící v protektorátu byly dvojího druhu. Jednak **orgány říšské**, které měly rozhodující postavení a vedle nich působily víceméně loutkově **orgány autonomní neboli protektorátní**. Na území protektorátu se tak stala typická dvojkolejnost veřejné správy.

3.1.1 Říšské orgány

V období od 15. března do 15. dubna 1939 provádělo Německo přímou vojenskou okupaci českých zemí. Na toto období z rozkazu Hitlera z 15. března byla výkonná moc svěřena armádě, konkrétně vrchnímu veliteli nacistické armády generálu W. von Brauchitschovi. Ten pak vydal ve stejný den rozkaz, v němž mimo jiné zdůraznil, že veškerá veřejná správa, policie, atd. jsou povinny pokračovat ve svojí práci a každý musí bezpodmínečně poslechnout nařízení německých vojenských úřadů.³⁴ V Čechách byl výkonnou mocí pověřen generál J. Blaskowitz, šéfem civilní správy se stal K. Heinlein. Na Moravě převzal moc generál W. List a civilní správu J. Bürckel.³⁵

Právním základem protektorátu byl Hitlerův Výnos. Hitler v něm stanovil, že „*jako zástupce říšských zájmů jmenuje vůdce a říšský kancléř říšského protektora*“ (čl. 5 odst. 1). V návaznosti na to bylo stanoveno, že „*říšský*

³³ ROUČKA, Zdeněk. *Práce je čest: Plzeň a Škodovka za protektorátu*. Plzeň: ZR&T, 2018. Strany nečíslovány

³⁴ SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁKOVÁ Monika; SALÁK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, 2010. s. 39-40

³⁵ FRAJDL, Jirí. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. s. 11

protektor jako zástupce vůdce a říšského kancléře a jako zmocněnec říšské vlády má úkol pečovat, aby bylo dbáno politických směrů vůdce a říšského kancléře“. Tímto ustanovením bylo dáno skutečné mocenské postavení říšského protektora, který se stal rozhodujícím orgánem v protektorátu a byl odpovědný pouze Hitlerovi. Říšský protektor stál nejen v čele okupačního, přísně centralistického donucovacího aparátu, nýbrž mu náleželo s výjimkou branné moci i řízení všech orgánů, úradů a služeben říše na území protektorátu. Zároveň mu byly podřízeny i všechny autonomní protektorátní orgány, fakticky ovládal protektorátní vládu i státního prezidenta. Říšský protektor nebyl řízen jednotlivými říšskými ministerstvy, ale jako Hitlerův zástupce v českých zemích byl sám nejvyšší říšskou instancí mající v rukách i normotvornou činnost zakotvenou v Hitlerově nařízení ze 7. června 1939 o právu legislativy. Podle tohoto předpisu mohl říšský protektor vydávat právní předpisy a měnit nebo rušit autonomní právní normy ve všech oblastech protektorátního života. Prvním říšským protektorem byl jmenován německý baron Konstantin von Neurath. Formálně byl ve funkci až do srpna 1943, fakticky ho však Hitler poslal už v září 1941 na „dlouhodobou dovolenou“, ze které se již neměl vrátit. Na jeho místo byl jmenován jako tzv. zastupující říšský protektor **Reinhard Heydrich**, hlavní představitel SS. Od tohoto okamžiku začalo období, které lze označit jako téměř permanentní výjimečný stav se záměrem dosáhnout „*nového uspořádání českého prostoru*“. Jeho podlé řádění hlavně proti demokratickým silám, bylo zastaveno parašutisty v květnu 1942. Atentát na Heydricha jako vraha českého národa posílil zahraniční odboj, ale zároveň vyvolal nevídané běsnění německých okupantů. Na místo Heydricha nastoupil jako rovněž zastupující říšský protektor K. Daluge a od srpna 1943 se stal posledním říšským protektorem W. Frick.³⁶

Hlavním úkolem říšského protektora bylo zajistit úplnou germanizaci prostoru a osob české národnosti. Zajistit ekonomické využití českých zemí pro válečnou potřebu nacistického Německa a připravit fyzickou likvidaci národa, pokud by unikl germanizaci. Dále také zajistit trvalé spojení českých zemí s Německem, kontrolovat protektorátní administrativu a plně ji využít pro své cíle. Důležitým úkolem bylo i organizovat boj proti českému odporu a odboji a vytvořit kolaborantskou vrstvu, která by pomáhala splnit nacistické záměry.³⁷

³⁶ VOJAČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 350-351

³⁷ FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. s. 14

Úřad říšského protektora sídlil v Praze a členil se na oddělení, která odpovídala jednotlivým resortům veřejné správy. Zástupcem protektora ve vedení úřadu se stal v protektorátu **státní tajemník**, kterým byl jmenován odborník na českou otázku, bývalý poslanec za Sudoněmeckou stranu K. H. Frank. Ke změně došlo v srpnu 1943, kdy se podstatně změnilo postavení říšského protektora a vznikl nový úřad **německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu** v čele s K. H. Frankem. Na tento úřad přešla veškerá rozhodovací pravomoc říšského protektora včetně pravomocí normotvorné. Říšský protektor zůstal jediným vůdčovým zástupcem v protektorátu, význam jeho osobnosti však upadl a stal se spíše reprezentativní osobností. Vytvořením státního ministerstva bylo vyjádřeno skutečné postavení Franka v protektorátu, a to hrát rozhodující roli zejména v germanizaci politiky a při hospodářském drancování českých zemí.³⁸

Hitler ve svém Výnosu dále stanovil, že území bývalé republiky obsazené v březnu 1939 německým vojskem, náleží k území říše. Obyvatelé, kteří byli příslušníky německého národa, se stali německými státními příslušníky ostatní příslušníky protektorátu. Němci bydlící na území Čech a Moravy měli i práva protektorátních občanů, mohli být tedy zaměstnáni v protektorátních úřadech, školách apod. Také bylo ihned zavedeno dvojí občanství, říšské (privilegované) a protektorátní (neplnoprávné).³⁹ Protektorát měl autonomní statut, ovšem svoje výsostná práva musel vykonávat ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami říše. V jeho čele stál prezident, zastáncem říšských zájmů byl výše uvedený protektor. Zahraniční věci protektorátu zastupovala říše, která též měla poskytnout vojenskou ochranu a vyhradila si právo vydávat právní předpisy s účinností i pro protektorát, převzít do svojí kompetence kterýkoliv odbor správy a učinit opatření potřebná k ochraně pořádku a bezpečnosti. Zachován byl i nadále právní řád platný v českých zemích, pokud ovšem neodporoval smyslu převzetí ochrany Německou říší.⁴⁰

Ihned první den okupace byl vytvořen systém vrchních zemských radů, tzv. **oberlandrátů**, které řídily, až na určité výjimky, všechna odvětví okupační

³⁸ VOJAČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 351

³⁹ FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. s. 11

⁴⁰ SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 354-355

správy. Oberlandráty byly nejnižším článkem německé okupační správy. Jejich právní postavení bylo řešeno až později a to v nařízení z 1. září 1939.⁴¹ Síť oberlandrátů podléhala říšskému protektorovi a poté německému státnímu ministrovi. Oberlandráty ustanovil do jejich funkce vrchní velitel okupační správy na návrh říšského ministerstva vnitra. Jejich územní obvod zahrnoval jeden až šest politických okresů, v jejichž čele stál vrchní zemský rada. První měsíc okupace působilo v Čechách 23 a na Moravě 12 úřadů oberlandrátů a byli jim prakticky podřízeni okresní hejtmani. Již od konce dubna roku 1939 se však začaly provádět změny v územních obvodech a i v počtu oberlandrátů. Jejich pravomoc byla formálně vymezena po dvojí linii, kdy byly nejnižšími správními úřady pro německé státní příslušníky a současně byly kontrolními orgány vykonávající dozor nad okresními a obecními úřady ve svém obvodu. Působnost oberlandrátů se začala rozšiřovat a z původně nevelkých služeben se staly rozsáhlé úřady s početným personálem. Každému oberlandrátu byla přidělena posádka německé pořádkové policie, německý soud, posádka wehrmachtu a pracovní úřad.⁴² Tento vývoj nebyl v intencích, které prosazovala říšská místa, proto bylo přikročeno k přenášení úkolů oberlandrátů na úřady protektorátní autonomní správy a k snižování počtu oberlandrátů. Zásadní význam pro ně měla Heydrichova správní reforma, kdy v důsledku úplného poněmčování autonomní správy, se staly zbytečnými a byly zrušeny. Oberlandráti byli však i nadále označováni jako inspektoři říšského protektora a po zřízení německého státního ministerstva jako inspektoři německého státního ministerstva.⁴³

K šíření německé propagandy a k převýchově českého národa byl zřízen Úřad lidové osvěty, který byl později přeměněn v Ministerstvo lidové osvěty.

3.1.2 Autonomní orgány

Protektorátní neboli autonomní orgány působily vedle říšských orgánů. Autonomní správu měly představovat správní orgány, které protektorát převzal z předválečného Československa. Měly tedy autonomně spravovat záležitosti

⁴¹ SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁKOVÁ Monika; SALÁK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, 2010. s. 41

⁴² PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. s. 48

⁴³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 408

českého obyvatelstva. Nacisté však nemohli dopustit, aby jejich pravomoc sahala příliš daleko a rovněž zasahovali do jejich složení. Zde bych uvedla např. situaci, která nastala v Brně. Hned po okupaci se zde městská správa dostala do rukou Němců, za vedoucího brněnské správy se prohlásil O. Judex a okamžitě zakázal zasedání městské rady a vedoucími jednotlivých oddělení pověřil úředníky německé národnosti. Hlavním znakem působící autonomní správy byla absolutní závislost na říšských orgánech. Okupanti měli samozřejmě prvořadý zájem na co nejrychlejším zajištění pořádku podle svých představ a podřízení všech důležitých státních orgánů německé moci. Proto hned 15. března 1939 vznikl v Brně první **ústřední nacistický úřad pro Moravu**. Ten řídil **šéf civilní správy** při armádní skupině č. 5. a sídlil v budově zemského úřadu. Jeho vedoucím se stal říšský komisař J. Burckel, který podléhal armádnímu generálovi páté armádní skupiny von Listovi. V tomto orgánu se spojovala správa politická, řízení hospodářství i propaganda. Šéf civilní správy začal ihned zasahovat do oblasti protektorátní administrativy, dával příkaz okresním hejtmanům i zemskému prezidentovi, zakazoval jim přímý styk s nadřízenými institucemi a vyžadoval předchozí schválení korespondence. V řadě obcí byli sesazeni starostové a nahrazeni německými komisaři, bez ohledu na to, že se jednalo o města buď čistě česká, nebo tu Němci byli v naprosté menšině. Příkladem byl např. přípis šéfa civilní správy č. 1/1939 moravskému zemskému prezidentovi, v němž se ukládalo, aby zasílal veškeré výnosy a opatření pro okresní hejtmany prostřednictvím oberlandrátů a jimi měl procházet i písemný styk z nižších instancí k vyšším. Dále uložil, že veškeré písemnosti a důležité podání, procházely jeho rukama. Nacisté dále svévolně propouštěli české zaměstnance a diktovali zásady používání jazyka v úředním styku. Kromě toho vydávali různé právní akty, které však nebyly na území protektorátu ani oficiálně uveřejněny nebo byly pouze vyhlášeny v rozhlase či tisku. Činnost šéfa civilní správy však trvala pouhý měsíc, 15. dubna přešla převážná část agendy na úřad říšského protektora v Brně.⁴⁴ Ten poté zanikl 15. prosince 1941.

Na podzim roku 1939 byla působnost zemských zastupitelstev přenesena na zemské prezidenty, nakonec však byla v květnu roku 1940 zemská zastupitelstva s konečnou platností zrušena. Na konci téhož roku pak byly zrušeny

⁴⁴ SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 353-356

i okresní orgány. Zemská správa formálně existovala, avšak do funkcí zemských viceprezidentů byli jmenováni nacisté, kteří správní činnost na úrovni země skutečně řídili již proto, že na základě pokynu vydaného úřadem říšského protektora, byli postaveni na stejnou úroveň jako zemští prezidenti. Pravomoci obcí byly postupně stále více oklešťovány. Rozhodující zlom představovalo vládní nařízení č. 51/1944 Sb., na jehož základě byli do větších obcí jmenováni tzv. úřednickí vedoucí, kteří převzali pravomoci a působnost starostů.⁴⁵

Hlavou autonomní správy byl tzv. **státní prezident** v osobě Emila Háchy, který měl požívat ochrany a čestných práv hlavy státu, pro výkon svého úřadu však potřeboval důvěry vůdce a říšského kancléře. Jeho pravomoc nebyla přesně vymezena, tudíž i jeho postavení bylo velmi labilní a byl spíše pouhou loutkou v rukou nacistů. Ke konkrétní činnosti potřeboval souhlasu říšského protektora. Nebyl tedy ani formálně, ani fakticky hlavou státu. Jeho smířlivý postoj k politickému vývoji tak zajistil nacistům hladké převzetí moci v českých zemích.⁴⁶ Přesto Háchovo počáteční protesty proti zatýkání, intervence za vězněné a finanční pomoc odboji (do září 1941), vycházela z představy zachování jistých práv a byla tak v intencích představ londýnského exilu a přímo E. Beneše. Ten byl zároveň uznáván státním prezidentem i vládou jako nesporný vůdce národa. Příchod Heydricha ovšem vedl Beneše k požadavku abdikace Háchy i vlády. Hácha ale vlastní návrh abdikace na nátlak Němců stáhl. Tím skončila tolerance Londýna k jeho osobě. Následné výrazné zhoršení Háchova stavu vedlo k jeho faktické pasivitě a německými úřady byl poté využíván spíše k symbolicko-propagandistickým účelům.⁴⁷

Nejvyšším orgánem výkonné moci byla formálně **protektorátní vláda**. Rudolf Beran byl v dubnu 1939 nahrazen generálem Aloisem Eliášem, ale oproti předešlé vládě došlo jen k menším personálním změnám. Postavení vlády vyplývalo z příslušných ustanovení Hitlerova Výnosu z 16. března. Podle článku 5 byli členové vlády potvrzováni ve svých funkcích říšským protektorem a toto potvrzení mohlo být kdykoliv odvoláno, čímž příslušný ministr nebo celá vláda

⁴⁵ LACINA, Karel; ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj systémů veřejné správy*. Praha: Professional Publishing, 2001. s. 57-58

⁴⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. s. 57-58

⁴⁷ BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 105

byli bez dalšího zbaveni svých funkcí. Říšský protektor měl dále právo dát se informovat o všech opatřeních vlády, mohl podávat námitky proti jejím opatřením a v případě nebezpečí z prodlení vydat sám nutné nařízení. Případ, kdy nastalo nebezpečí z prodlení, určoval protektor sám. Na základě zmocňovacího zákona z druhé republiky do konce roku 1940 vláda vydávala právní normy s mocí zákona. Po vypršení dvouleté zmocňovací lhůty bylo zmocnění 12. prosince 1940 říšským protektorem prodlouženo, čímž se závislost vlády na říšských orgánech ještě zvýraznila. Po zatčení generála Eliáše se do čela vlády dostal Dr. Jaroslav Krejčí. Za jeho působení se změnilo personální složení vlády. Členy kabinetu se stali zrádci českého národa typu Emanuela Moravce a Richarda Bienerta. Na konci roku 1945 bez dalších personálních změn došlo pouze k výměně předsedy vlády, kterým se stal starý rakouský byrokrat R. Bienert.⁴⁸ Úkolem vlády bylo prosazovat nacistické pokyny, krýt nacistickou politiku vlastní autoritou, nacifikovat český národ, využívat české administrativy k tomu, aby okupanti nemuseli do českých zemí posílat velké počty vlastních úředníků a využít českých finančních, pracovních a jiných zdrojů ve prospěch nacistického Německa.⁴⁹

Složení ministerstev zůstalo shodné se strukturou převzatou z druhé republiky, zrušena byla pouze ministerstva národní obrany a zahraničních věcí.

Organizace institucí protektorátní vlády byla těmito kroky plně přizpůsobena organizaci úřadu říšského protektora. Předsedovi vlády byl podřízen Nejvyšší cenový úřad, který byl zřízen vládním nařízením č. 121/1939 Sb. podle vzoru Úřadu říšského komisaře pro tvoření cen. Rovněž byl předsedovi vlády podřízen Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, který byl zřízen v roce 1942. Do oboru působnosti předsedy vlády náležely rovněž správní věci vládního vojska, do jehož čela byl postaven generální inspektor vládního vojska se dvěma svými zástupci.

21. března 1939 Hácha rozpustil Národní shromáždění. Reprezentativním orgánem českých politických hnutí ochotných s Němci spolupracovat, se měl stát **Výbor Národního souručenství**. Ten jmenoval Hácha téhož dne, tzn. 21. března a za vedoucího určil pravicově agrárního činitele Adolfa Hrubého. Zároveň Hácha

⁴⁸ VOJAČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 352-353

⁴⁹ FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. s. 20

prohlásil, že programová náplň této instituce má spočívat ve stmelení občanů na všech organizačních stupních.⁵⁰ Výbor Národního souručenství byl prohlášen za „jediné politické sdružení českého národa na území protektorátu Čech a Moravy“. Národní souručenství vzniklo ze strany Národní jednoty, a bylo tedy více politickou stranou, nežli zastupitelským orgánem. Jeho členové v počtu asi sta nebyli voleni, nýbrž jmenováni státním prezidentem. Aby se vytvořilo alespoň navenek zdání určité kontinuity mezi tímto orgánem a dřívějším parlamentem, výbor zasedal v budově parlamentu a měl obdobné komise jako tehdejší Národní shromáždění. Jeho hlavním úkolem bylo koordinovat značně protichůdné zájmy české politické scény. Měl kontrolovat činnost vlády a jeho podněty. Návrhy a rezoluce měly být v ministerstvech přijímány právě tak, jako by vycházely z Národního shromáždění. Ani toto spojení však neviděli okupanti rádi, a tak postupně došlo v období Heydrichovy správní reformy k jejich likvidaci a Národní souručenství ztratilo význam.⁵¹

Proces ovládnutí autonomní správy během roku 1941 pokročil tak daleko, že bylo možné přikročit k likvidaci dosavadní dvojkolejnosti veřejné správy. Tento záměr byl uskutečněn tzv. **Heydrichovými správními reformami**. Vládním nařízením č. 14 Sb. z 15. ledna 1942 o nové organizaci některých ústředních úřadů, reorganizoval Heydrich centrální protektorátní úřady a protektorátní vládu. Organizace ministerstev byla přizpůsobena německému vzoru a nově vytvořené Ministerstvo hospodářství a práce, které bylo z hlediska válečné výroby nejdůležitějším resortem, bylo dokonce obsazeno říšským Němcem Walterem Bertschem. Vláda jako kolektivní orgán byla zrušena, její postavení, jako politické reprezentace české buržoazie, se zásadně změnilo a její předseda generál Eliáš byl zatčen a popraven (a to hlavně z důvodu Eliášovo napojení na odboj⁵²). Vedoucí jednotlivých oddělení říšského úřadu protektora byli vysláni do protektorátních ministerstev (které jako jediné zůstaly) a fungovali jako plnomocní generální zástupci ministrů a početní stav úřadu říšského protektora byl podstatně zredukován. Změnilo se i to, že korespondence a příkazy mezi ministerstvy a říšským protektorem šly přímo a nikoliv jako dříve přes

⁵⁰ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. s. 60

⁵¹ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 352

⁵² KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. s. 6

ministerskou radu. Výboru Národního souručenství byl posléze zakázán jakýkoliv styk s vládou. V červnu 1942 se uskutečnila reorganizace i v nižších instancích. Nejdříve byly reorganizovány protektorátní úřady a především byly provedeny změny v územních obvodech okresních úřadů. Hned na to byla reorganizována říšská okupační správa. Počet jejích prvních instancí politické správy byl podstatně snížen a většina úkolů oberlandrátů byla přenesena na protektorátní okresní a policejní úřady. Zemské, okresní a policejní úřady ji měly vykonávat jako správu „z příkazu říše“, a k tomu účelu jim byli přiděleni úředníci německé národnosti. Ti zde působili převážně ve vedoucích funkcích, zatímco podřízené úřednictvo bylo české národnosti. Všemocnými vládci protektorátních zemských úřadů se stali jejich němečtí viceprezidenti a u okresních a policejních úřadů to byli němečtí okresní hejtmani a policejní ředitelé. Počet německých protektorátních úřadů stále stoupal, takže např. v roce 1942 bylo z celkového počtu 23 okresních hejtmanů pouze 5 české národnosti. Zbylé oberlandráty si ponechaly jen řídicí politickou a kontrolní funkci a od výkonu vlastních správních funkcí byly oprostěny.⁵³ Stoupající teror poté zajistil, aby tyto úřady dobře fungovaly.

Požadavek odstranění dvojkolejnosti, dané existencí autonomní české a současně i říšskoněmecké správy na území protektorátu, směřoval k faktické likvidaci autonomie českého národa, kterou v rámci říše „zaručil“ Hitler ve svém Výnosu o zřízení protektorátu z 16. března 1939. Hitlerova směrnice Heydrichovi ukládala postupovat v protektorátu opatrně, aby nedošlo k ústavněprávní chybě. Proto se faktické ničení české autonomie mělo odehrát v tichosti a mělo jít o sérii mnoha dílčích opatření, která měla pomalu a nenápadně rozvracet strukturu autonomní správy, aby „Čech nikdy nepoznal pravý důvod opatření a nebyl hnán k zoufalství“.⁵⁴

3.2 Soudnictví

Stejně jako v oblasti státní správy musíme i v soudnictví rozlišovat soudnictví autonomní, které vycházelo z organizace soudů v předválečném Československu a soudnictví říšskoněmecké, které bylo přeneseno. V organizaci

⁵³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 407

⁵⁴ KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. s. 33

autonomního soudnictví nenastaly výraznější změny oproti předchozímu vývoji. Došlo pouze k některým změnám v obvodech soudů a k zastavení činnosti všech pracovních soudů.

Působení říšskoněmeckých soudů na území protektorátu mělo svůj základ ve Výnosu Hitlera. Nařízením říšského ministra spravedlnosti ze 14. dubna 1939 bylo na území protektorátu vytvořeno 12, později 14 německých **úředních soudů** s věcnou kompetencí našich soudů okresních, avšak s územní působností soudů krajských. Dále dva německé **zemské soudy** (v Praze a Brně) s věcnou působností našich krajských soudů, ovšem s působností našich vrchních soudů a **vrchní zemský soud** v Praze s věcnou působností našich vrchních soudů, s územní působností pro celý protektorát. U každého německého soudu bylo zřízeno státní zastupitelství. V protektorátu byli rovněž ustanoveni němečtí notáři, kteří vytvořili německou notářskou komoru v Praze. Stavovskou samosprávnou organizaci německých advokátů představovala německá advokátní komora v Praze. Na území protektorátu bylo přeneseno i říšskoněmecké mimořádné trestní soudnictví. Rozhodujícím článkem soudní soustavy protektorátu se stalo **pět zvláštních soudů** zřízených u vrchních zemských soudů. Jejich úkolem bylo stíhat činnost namířenou přímo nebo nepřímo proti okupační moci, jejímu vojenskému zařízení, politickým organizacím a členům těchto organizací. Jejich kompetence byla stále rozšiřována a probíhalo před nimi tzv. zkrácené řízení, kdy se nekonalo předběžné vyšetřování a rozsudek musel být vykonán okamžitě. Opravné prostředky nebyly možné.⁵⁵ Protektorátní příslušníci byli rovněž souzeni tzv. lidovými soudy v říši a mimořádnou roli hrál **Lidový soudní dvůr** v Lipsku, příslušný hlavně pro velezradu a zemězradu. Pro všechny trestné činy proti německé branné moci, ať byly spáchány kýmkoliv, byly příslušné německé vojenské soudy.⁵⁶

Soudní teror vyvrcholil v protektorátu za tzv. **heydrichiády**⁵⁷, kdy bylo na základě stanného práva přikročeno k masovým popravám. Základní právní normou se stalo Heydrichovo nařízení o civilním výjimečném stavu z 27. září

⁵⁵ KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. s. 27

⁵⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 408-409

⁵⁷ heydrichiáda byla odplatou za atentát na R. Heydricha, který svým zraněním podlehl. Vypuklo nacistické běsnění plné krutosti a pomstychtivosti. Bylo vyhlášeno stanné právo, zatýkalo se a popravovalo.

1941. Podle stanného práva byly souzeny **stannými soudy** v Praze a Brně zejména činy proti veřejnému pořádku a bezpečnosti, činy hospodářské a ohrožující, tzv. pracovní mír (stávky), jakož i nedovolené přechovávání zbraní, munice a traskavin. Stanné soudy měly povahu mimořádných soudů rovněž s tzv. zkráceným řízením a s výsadním postavením soudců. Členy stanných soudů jmenoval říšský protektor a nevyžadovala se zvláštní kvalifikace soudců. Průběh řízení, které bylo tajné, nebyl nikterak předepsán a závisel zcela na kvalitě a vůli soudců. Proti jejich rozsudku nebylo odvolání, navíc obžalovaný nemohl mít obhájce.⁵⁸ Stanné soudy mohly odsoudit buď k trestu smrti, nebo k předání souzeného gestapu. Již v září 1941 uložil Heydrich šéfovi gestapa H. Müllerovi, aby všechny osoby, které byly gestapu postoupené stannými soudy, byly směřovány výlučně do koncentračního tábora v Mauthausenu.⁵⁹

Na závěr je nutné znovu připomenout, že říšské právo mělo samozřejmě značný vliv na právo protektorátní. Proto například v oblasti trestního práva bylo Němci považováno za trestný čin cokoliv, co škodí německému národu. Tudíž se Němci od psaného práva odkláněli a skutkové podstaty trestných činů určovali spíše podle svého „právního citu“. Místo trestání pachatele, se tak trestal trestný čin jako takový.⁶⁰

3.3 Gestapo a policie

Součástí příjezdu německé armády byli i příslušníci gestapa. 120 vybraných členů gestapa v Brně obsadilo budovu policejního ředitelství v Palackého ulici, odkud záhy přesídlili do budovy zemské školní rady v Mozartově ulici a nakonec do budovy právnické fakulty na Veveří. Právě tato budova se stala symbolem nacistické krutovlády a zvůle. Úřad brněnského gestapa spravoval služebny ve městech celé Moravy. Příznačné bylo, že si gestapo zabíralo budovy tak, aby přímo decentralizovaně zdůraznilo vítězství říše.⁶¹

⁵⁸ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 356

⁵⁹ KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. s. 27

⁶⁰ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. s. 206.

⁶¹ SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. s. 354

Státní policejní úřady byly přejmenovány na **vládní policejní úřady** a byla to policejní ředitelství v Praze, Brně, Moravské Ostravě, Plzni, Českých Budějovicích, Hradci Králové a Olomouci a vládní policejní úřady v Kladně, Náchodě, Domažlicích a Jihlavě. Všechny byly v průběhu doby prohlášeny za německy vedená služební místa. V roce 1942 byla policie reorganizována a od té doby se mluví o tzv. protektorátní policii. Vládní policejní úřady byly rozděleny na policejní prezidia v čele s policejními prezidenty a na policejní ředitelství v čele s policejními řediteli. 1. července 1942 byla v ministerstvu vnitra zřízena služební místa generálního velitele uniformované protektorátní policie (GKUP) a generálního velitele neuniformované protektorátní policie (GNP). Pod vedením GKUP byla sjednocena veškerá uniformovaná obecní výkonná policie a policie požární a později nově vytvořená protektorátní technická nouzová pomoc. GNP byla podřízena policie kriminální.⁶² Nejvyšší funkce však opět zastávali nacisté.

Zákonná norma pro protektorátní policii však byla vydána až roku 1944, konkrétně se jednalo o vládní nařízení z 8. března č. 77/1944 Sb., o protektorátní policii. Bylo stanoveno, že policejní výkonná moc v protektorátu náleží protektorátní policii, pouze zvláštní ustanovení ji mohla svěřit říšským orgánům. K uniformované protektorátní policii náleželo četnictvo, uniformovaná vládní policie (dosud uniformovaný policejní strážní sbor), uniformovaná obecní výkonná policie a hasiči z povolání. K neuniformované protektorátní policii náležela vládní kriminální policie (dosud neuniformovaný strážní sbor) a obecní kriminální policie (dosud neuniformovaná obecní výkonná policie). Stále zřetelnější bylo odpoutání bezpečnostních složek od komunální a politické správy.

Německá policie, která působila na území protektorátu, sestávala ze stejných složek jako v říši. Z nejdůležitějších byla bezpečnostní policie, kterou tvořila státní tajná policie (gestapo), bezpečnostní služba, která byla zvláštní agenturou – byla to politická zpravodajská služba nacistické strany řízená bezprostředně velitelem SS, a kriminální policie. Tzv. řídicím místům státní policie v Praze a Brně s filiálkami ve všech větších městech, byli v policejních záležitostech bezprostředně podřízeni vrchní zemští radové. Oberlandráti naopak dozírali na nižší policejní orgány, jimiž byli okresní policejní úřady, místní

⁶² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 411

policejní úřady a policejní ředitelství. Gestapo a kriminální policie byly jako bezprostřední orgány říšské správy řízeny přímo říšským ústředím. Zejména protektorátní místa byla povinna uposlechnout veškeré příkazy gestapa a vyhovět pokynům všech jeho služeben.⁶³

3.4 Vojsko

Protektorátu nebylo přiznáno ani právo na samostatnou vojenskou moc a vlastní vojenskou obranu. Ihned po okupaci byla rozpuštěna bývalá československá armáda z vládního nařízení č. 317/1939 Sb. Hitler totiž nemohl riskovat, že by v protektorátu existoval větší ozbrojený sbor disponující těžkými zbraněmi. Veškerý vojenský movitý i nemovitý majetek byl převzat říšskou brannou mocí, která za účelem vojenské ochrany protektorátu na jeho území začala držet své posádky a zařízení. Hlavním úkolem Ministerstva národní obrany v likvidaci bylo především nalézt zaměstnání pro vojáky z povolání a také pro civilní zaměstnance ministerstva. Tuto problematiku řešil vládní výnos č. 139/1939 Sb. z 6. června 1939. Většina si našla práci v podobném zaměstnání, z valné většiny spojařů se stali zaměstnanci pošty. Naopak bylo zakázáno pracovat ve svazu mládeže nebo ve službách cizí armády. Od 1. srpna 1939 bylo také zakázáno nosit československé vojenské stejnokroje a zbylí vojáci tak museli do práce docházet v civilu. Likvidace probíhala ve třech fázích: do 30. července měly být zrušeny útvary, ústavy a velitelství divizí, do 30. září velitelství sborů a do 31. prosince 1939 Ministerstvo národní obrany.⁶⁴

Výrazem autonomní moci mělo být jen tzv. **vládní vojsko** v počtu asi 7000 mužů zřízeno vládním nařízením č. 216/1939 Sb. ze dne 25. července 1939, jehož úkolem měla být ochrana vnitřního pořádku, zcela však podřízená vrchnímu zmocněnci německé branné moci.⁶⁵ Jakákoliv jiná vojenská ochrana protektorátu byla předána říši. Původní název české vládní vojsko bylo nahrazeno jen na vládní vojsko, aby slovo „český“ zmizelo lidem z očí. Základ vládního vojska tvořili důstojníci, rotmistři a poddůstojníci bývalé československé armády. Velitelem

⁶³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 409

⁶⁴ SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁKOVÁ Monika; SALÁK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, 2010. s. 48

⁶⁵ VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 350

vládního vojska byl státní prezident, přičemž správní záležitosti vládního vojska náležely do oboru působnosti předsedy vlády. Nejvyšším řídicím orgánem vládního vojska byl generální inspektorát v čele s generálem Jaroslavem Emingerem. Vládní vojsko se členilo do dvaceti praporů, přičemž každý prapor měl čtyři roty po třech četách. Dislokace praporů pak pokrývala prakticky celé území protektorátu. Na základě dekretu státního prezidenta č. 83/1940 Sb., museli vojáci vládního vojska (stejně jako členové protektorátní vlády, členové orgánů veřejné správy a všichni veřejní zaměstnanci) složit slib věrnosti Adolfu Hitlerovi. Důvodem připuštění existence vládního vojska ze strany Hitlera byla patrně existence ozbrojené ochrany státního prezidenta, i když zde spíše ve formálním smyslu. Vojsko bylo vybaveno jen lehkými zbraněmi a bojový výcvik byl zaměřen jen na činnosti v souvislosti s asistenční službou.⁶⁶

3.5 Školství

28. října 1939 nacisté potlačili mohutné demonstrace připravené českým odbojovým hnutím. Na základě toho začal z Hitlerova rozkazu útok na české vysoké školství, kdy Němci uzavřeli české vysoké školy, 1200 studentů bylo posláno do koncentračních táborů, 9 českých studentů bylo zastřeleno. 1. září 1941 říšský protektor omezil i počet českých středních škol, kdy jich bylo zrušeno okolo 70%. V roce 1939 studovalo okolo 95 tisíc studentů, v roce 1943 už jen 43 tisíc. Učitelé museli projít čistkou arijského původu a museli prokázat, že nejsou židovského původu. 5190 učitelů bylo perzekuováno, 6540 jich zahynulo v koncentračních táborech a 408 jich bylo popraveno.⁶⁷ Židovským dětem byl zakázán vstup do škol, knihy s demokratickou, národně osvobozenou a protinacistickou tendencí byly vyřazeny z knihoven. Na školách se přestal vyučovat český dějepis, německý jazyk byl zaveden od první třídy a bylo mu věnováno až 10 hodin týdně.

⁶⁶ SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁKOVÁ Monika; SALÁK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, 2010. s. 48 - 52

⁶⁷ FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. s. 13 - 14

3.6 Ostatní oblasti

Říše převzala i veškerá práva v oblasti poštovníctví, dopravy a spojů, zavedla německé letecké právo a podřídila je v poslední instanci říšským ministerstvům. Zrušena byla rovněž celní výsost protektorátu, i když po určité době zůstaly celní hranice zachovány. Rovněž bylo zlikvidováno právo na vlastní měnovou politiku.⁶⁸

Hitlerovým Výnosem ze 7. října 1939 byla zřízena funkce říšského komisaře pro upevnění němectví, která byla od samého počátku vykonávána říšským vůdcem SS H. Himmlerem. Mezi jeho úkoly patřilo vytváření nových německých osídlovacích oblastí pomocí přesídlování, zejména usazováním Němců říšských a vracejících se ze zahraničí. Dále měl za úkol vyloučit škodlivý vliv takových částí obyvatelstva cizí národnosti, které představují nebezpečí pro říši a pro německé národní společenství. Oba tyto úkoly byly součástí genocidního tažení proti českému národu, ale vztah říšského komisaře pro upevnění němectví k protektorátu a říšskému protektorovi nebyl do počátku Heydrichovy mise vyjasněn.⁶⁹

Pro nacistické Německo měl především význam hospodářský potenciál českých zemí. Aby okupanti měli kontrolu nad českou výrobou, byl do důležitých anebo konfiskovaných podniků dosazen důvěrník, případně vnucený správce. Základní organizací se stal **Ústřední svaz průmyslu pro Čechy a Moravu**. Členství ve svazu bylo pro všechny podnikatele povinné. Ústřední svaz průmyslu byl převodovou pákou, pomocí níž okupační aparát předával pokyny českým výrobcům. Vedení svazu mělo také velké kompetence, rozhodovalo o existenci podniku, dávalo úkoly, mohlo trestat a zasahovalo do výrobního programu. Příkazy přicházely prostřednictvím protektorátní vlády. Svaz vydával nařízení platná pro všechny členy. Od roku 1939 – 1941 vzniklo postupně dalších 6 ústředních svazů, které měly podobné kompetence jako u Ústředního svazu průmyslu. Kontrola nad českou výrobou se ještě rozšířila po vydání říšského zákona o povinné kartelizaci v roce 1940. Smyslem tohoto opatření bylo pohlcení

⁶⁸ VOJAČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 350

⁶⁹ KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. s. 25

českých kartelů německými ekonomickými a finančními organizacemi. Nacisté tak začali ovládat veškeré důležité podniky v českých zemích, a tím bylo na protektorátním území zrušeno 3200 malých a středních průmyslových závodů, 8500 řemeslných dílen a 3500 obchodů. Upřednostňovala se centralizace a koncentrace kapitálu. Nejsilnější pozici měly Závody H. Göringa, které řídily na 80 společností včetně plzeňských Škodových závodů.⁷⁰

Až válka odstranila nezaměstnanost, která sužovala Čechy od první světové války, vyvolala tím však i systém nucených prací. 23. ledna 1941 vydala protektorátní vláda na nátlak okupantů nařízení o nucené práci ve prospěch nacistického Německa, kdy bylo na práce do Německa nasazeno přes 420 tisíc osob. 27. prosince 1944 vydal ministr K. H. Frank nařízení o pracovní povinnosti mužů do 45 let na kopání zákopů na Moravě a v Rakousku. Pracovní síly získali okupanti rušením škol či malých provozoven. Během války však poklesly reálné mzdy, stát určoval mzdové sazby, dělník nesměl o platu jednat a stávky byly zakázány. Pracovní doba se prodloužila až na 12 hodin denně. Ceny na trhu vzrostly dvacetkrát, na černém trhu šedesátkrát. Spotřeba u obyvatel tak výrazně klesla a značná část národa trpěla podvýživou. Tím vzrostla i nemocnost.⁷¹

⁷⁰ FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. s. 22

⁷¹ tamtéž, 25-26

4. Československé prozatímní státní zřízení v emigraci

Prozatímní státní zřízení představuje specifické politické uspořádání československého exilu v období druhé světové války a faktické okupace českých zemí nacistickým Německem. Jedná se o suverénní institucionální síť vytvořenou českými a slovenskými emigračními kruhy za účelem vyjádření kontinuity české státnosti v podmínkách jejího zpochybnění Mnichovskou dohodou. Vzhledem ke zcela specifickým podmínkám, ve kterých toto zřízení fungovalo, v podstatě nelze definovat jeho státní formu.⁷²

4.1 Počátky druhého československého odboje

Po své emigraci na podzim 1938 pobýval Edvard Beneš více než tři měsíce v Londýně. Poté zamířil do Spojených států, kde přednášel na Chicagské univerzitě především na téma moderní demokracie. Jeho přednášky se staly velice populární nejen na univerzitě, ale i mezi početnou krajanskou komunitou. Po březnové okupaci Československa se jeho přednášková aktivita ve prospěch Československa rozšířila do dalších míst Spojených států a jeho věhlas se ještě zvýšil. Ihned se také vrátil z akademického života k politické angažovanosti ve prospěch své vlasti. Představitelům USA, Velké Británie, Francie a Sovětského svazu zaslal protestní telegramy, v nichž připomněl slibované záruky západních zemí za dodržení Mnichovské dohody výměnou za odstoupená území. A zároveň slavnostně vyhlásil hlavní myšlenku budoucího odboje: „...*Češi a Slovinci nikdy nepřijmou tohoto nesnesitelného potlačení svých svatých práv a neustanou ve svém boji, dokud jejich milované vlasti všechna jejich práva nebudou vrácena.*“ Apeloval na oslovené státníky, aby jejich vlády zločinnou anexi českých zemí neuznaly.⁷³ Přispěl tak k tomu, že vlády většiny velmocí právně okupaci českých zemí neuznaly.

Ve svém rozhlasovém projevu 19. března 1939 protestoval veřejně proti německému násilí vůči Československu a varoval před ním. Důležitým pro vytvoření odboje a budoucí požadavek na anulování Mnichovské dohody bylo jeho prohlášení, že „... *nezávislost Československa z hlediska právního vzhledem*

⁷² BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 110

⁷³ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 204

*k okolnostem zničena nebyla. Projev zakončil příslibem, že bude do posledního dechu bojovat za svobodu svého lidu a za jeho práva.*⁷⁴ Tento projev měl velký ohlas mezi krajany v USA, kteří se na Beneše obrátili prostřednictvím funkcionářů Národní rady s výzvou, aby „*se ujal opět aktivně vedení zápasu za obnovu československé nezávislosti.*“⁷⁵ Důsledkem Benešových aktivit a veřejných přednášek, ale také navázáním styku s československými zastupitelskými úřady, které vyslanci odmítli přes příkaz ministra zahraničí Chvalkovského vydat Němcům, bylo podchycení zájmu o československou tragédii, jak mezinárodní veřejnosti, tak i vládnoucích kruhů možných spojenců. Velkou podporou pro vznik druhého odboje v čele s Benešem byl vyslanec Vladimír Hurban, který Němcům nepředal československé vyslanectví ve Washingtonu. Obdobně tak učinili někteří vyslanci a konzulové v jiných zemích, kteří se také za Beneše postavili a kolem svých úřadů vytvářeli přirozená centra Čechoslováků. Dne 18. dubna 1939 vznikla na sjezdu amerických Čechů v Chicagu nová Národní rada Československá, jejímž základním ideovým heslem se pak stal zápas za obnovu svobodného Československa ve svobodné Evropě.⁷⁶

Proti Benešově vůdčí roli v druhém odboji vystupoval s podmiňujícími návrhy pařížský vyslanec Štefan Osuský a slovenský agrární politik Milan Hodža. Také generál Lev Prachala, který po obsazení Československa uprchl do Polska a zde shromažďoval uprchlé československé vojáky do československé vojenské jednotky, se jednoznačně postavil proti Benešovi coby vedoucímu druhého odboje. Tento názor sdíleli i komunističtí emigranti.

Beneš si byl vědom, že pro mezinárodní uznání státní kontinuity je nutno odboj sjednotit, vytvořit jeho vedení a rychle zorganizovat československé vojenské jednotky. Z toho důvodu ukončil v červenci 1939 svůj úspěšný pobyt v USA a vrátil se do Londýna, aby zde cílevědomě započal boj za obnovu Československa.

⁷⁴ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 204

⁷⁵ tamtéž, s. 205

⁷⁶ tamtéž, s. 206

4.2 Britská politika vůči československé emigrantské organizaci

Po návratu do Londýna se nejbližšími spolupracovníky Edvarda Beneše stali Jan Masaryk, Hubert Ripka a plukovník československé vojenské rozvědky František Moravec. Britská vláda však předpokládala v Benešově působení narušování své zahraniční politiky zejména vůči Německu. Chargé d'affaires⁷⁷ Lisický byl proto povolán na ministerstvo zahraničí, kde mu bylo předáno varování, aby Beneš nezneužíval svůj pobyt v Británii a ve svých přednáškách nemluvil na téma současných evropských politických problémů a zejména ne ve vztahu k Československu.

Poté, co Německo trvalo na zrušení československé ambasády v Londýně z důvodu připojení protektorátu k říši, musela britská strana s požadavkem souhlasit. Od května 1939 tak desetitisíce emigrantů z bývalého Československa neměly žádnou oficiální možnost styku s britskými úřady.

Německý vpád do Polska 1. září 1939 a následné vyhlášení války Anglií a Francií byly příčinou Benešovy otevřené politické aktivizace. Poté, co odeslal telegram premiéru N. Chamberlainovi, ve kterém mu oznámil svoji roli mluvčího československého lidu, který je ve válce s Německem, a proto se hlásí k pomoci v boji za svobodnou Evropu, britská vláda velice opatrně přehodnotila svoji politiku a nabídla mu pomoc při organizování vojenské jednotky ve Francii. To znamenalo první souhlas s Benešovou vedoucí úlohou v zahraničním odboji.

Ani v dalším období se však rezervovaný postoj britské vlády příliš nezměnil. Britská politika vůči československé exilové vládě byla v mnoha aspektech nejednoznačná a rozporuplná. Hlavním důvodem bylo, že československé otázky stály na žebříčku britských válečných priorit velice nízko. Šíře a složitost britských globálních zájmů v té době a neochota věnovat se dlouhodobým plánům evropské budoucnosti soustavnost politických postupů vylučovaly. Britská politika vůči Benešovi a jeho kolegům proto byla váhavá a její prioritou bylo vyhnout se jakýmkoli nejistým či nepředvídaným závazkům, ale současně získat maximální podporu válečného úsilí.⁷⁸

⁷⁷ diplomatická funkce

⁷⁸ BROWN, Martin David. *Jak se jedná s demokraty: Britské ministerstvo zahraničí a československá emigrace ve Velké Británii 1939 – 1945*. Praha-Plzeň: Beta-Dobrovský, 2008. s. 26

4.3 Proces vytvoření a uznání československé vlády

Postoj britské i francouzské vlády k vytvoření odbojového ústředí, které by mělo statut československé exilové vlády, byl negativní. Jedním z důvodů byla existence oficiální Háchovy vlády v Čechách a Tisovy vlády na Slovensku. Francouzská vláda však souhlasila s obnovením samostatné československé armády. Osuský 2. října podepsal za čs. stranu tzv. Smlouvu o obnovení československé armády ve Francii, která hned v první hlavě anticipovala, že „z hlediska politického bude armáda podléhat pravomoci prozatímní vlády československé“.⁷⁹

Ještě před uzavřením smlouvy se na určené základně ve Francii shromažďovali čeští vojáci a důstojníci. Podle textu smlouvy podléhali prozatímní československé vládě, která však ještě nebyla ustavena a uznána velmocemi. Beneš, spolu se svými spolupracovníky, proto vyvinul maximální diplomatické úsilí k jejímu uznání. Ukázalo se však, že v této době je to cíl nereálný. Po mnoha jednáních však byl v Paříži 17. října 1939 alespoň ustanoven Československý národní výbor, který se stal základem pro vytvoření československého prozatímního státního zřízení v emigraci. „V zásadě se však již na přelomu let 1939-1940 vytvořil funkční organizmus, který v mnoha ohledech suploval skutečné aktivity exilové vlády. Současně se podařilo stabilizovat, ba poněkud rozšířit působnost zahraniční služby a zároveň pokračovat ve výstavbě samostatné armády, takže právně existující československý stát měl stále zřetelněji viditelné atributy.“⁸⁰

4.3.1 Československý národní výbor

Československý národní výbor (dále jen ČsNV) vznikl a fungoval v Paříži. Jednání ČsNV řídil místopředseda Šrámek, protože neustálá přítomnost jeho předsedy Edvarda Beneše v Londýně byla nadále nezbytná. Přes tento handicap byly úspěšně řešeny otázky jak politické tak i vojenské povahy např. bylo budováno vojsko, zřizovány nebo obnovovány nové zastupitelské úřady, řešeny personální otázky apod. Stále nové úkoly a rozšiřující se agenda související

⁷⁹ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 228

⁸⁰ tamtéž, s. 241

s reprezentací československého odboje, zvyšujícím se počtu československých emigrantů a řízením vznikajících vojenských jednotek ve Francii si vyžádaly ustavení pěti správ:

- a) Vojenské správy, což byla obdoba ministerstva národní obrany v čele s generálem S. Ingrem. Hlavním úkolem vojenské správy bylo vytvoření nové československé armády, její řízení a logistika, zpravodajství a spolupráce se zahraničním prostřednictvím vojenských zástupců.
- b) Správy pro věci zahraniční, která vykonávala funkci prvního exilového Ministerstva zahraničí. Jeho prvním představitelem byl pařížský vyslanec Osuský.
- c) Finanční správy v čele s Eduardem Outratou, která zpracovávala rozpočet, řešila úvěry a veškeré bankovní operace, spravovala akciovou společnost s patentovými právy, jejichž výnosy sloužily k financování činnosti.
- d) Správy pro službu informační, která měla na starosti propagandistickou činnost, vydávání novin Československý boj a Čechoslovák či československé rozhlasové vysílání z Paříže. Řízením správy byl pověřen novinář Hubert Ripka.
- e) Správy sociální a zdravotní, jejímž vedoucím se stal bývalý ministr prvorepublikové vlády a pozdější vyslanec v Polsku Juraj Slávik.

Důvodem Benešovy nepřítomnosti v Paříži byla potřeba cílevědomě působit v Londýně na rozvíjení vzájemných vztahů a soustavně aktivovat váhavé postoje britské strany. Její pasivita zaujmout zásadní stanovisko k československé otázce a aktivně provádět pročeskoslovenskou politiku znamenala pro Benešův tým, aby sám inicioval změny ve vzájemných vztazích předkládáním vlastních návrhů. Důležitým výsledkem jeho londýnských iniciativ však bylo 20. prosince 1939 uznání Československého národního výboru v Paříži coby reprezentanta národa, kterému britská strana pomůže k obnově československého vojska.

4.4 Vznik československého prozatímního státního zřízení v emigraci

Třebaže Francie a Velká Británie vyhlásili Německu válku, žádné vojenské akce se od září 1939 až do dubna 1940 nekonaly. Toto období tzv. „podivné války“ umožnilo Německu přípravu na skutečnou válku a následné obsazení Norska, Nizozemska a Francie.

Osamocená Británie, v jejímž čele stanul Winston Churchill, byla nucena se připravit na válku. Ve vojenské oblasti hledala pomoc emigrantů z Evropy. Po kapitulaci Francie bylo nutno z této země evakuovat československé vojáky do Británie. Jednání o jejich evakuaci využil Beneš k vyjádření požadavku na vyšší stupeň politického uznání ČsNV. Britská válečná situace umožnila vytvořit československé vojenské a letecké jednotky, a zároveň přispěla k akceptaci Benešových požadavků. *„Po složitých a dlouhých jednáních došlo výměnou dopisů mezi Edvardem Benešem a britským ministrem zahraničí lordem Halifaxem k uznání československého prozatímního státního zřízení v emigraci dne 21. července 1940. Uznání československé exilové vlády však nebylo bezpodmínečné. Britská vláda se odmítla vázat v otázce určení budoucích hranic československého státu, nesouhlasila též s Benešovou teorií nepřerušené politické a právní kontinuity předmnichovské Československé republiky a odmítla přiznat československým exilovým orgánům plné pravomoci nad těmi československými občany v zahraničí, kteří se jim dobrovolně nepodřídili.“*⁸¹ Britská výhrada k pravomocem měla na zřeteli pravomoci československé vlády nad sudetoněmeckými uprchlíky, jejichž postavení v prozatímním státním zřízení britská strana protežovala. Britský postoj vycházel z dosud platné Mnichovské dohody, kterou Británie podepsala, a poskytnutí pravomocí nad sudetskými Němci by znamenalo záruku návratu sudetských území.

Britská příprava na válku a znovuvybrojování armády vyústily k finančním potížím země. Ty však mělo i československé prozatímní státní zřízení v emigraci, které proto požádalo britskou stranu o půjčku. Předmětem jednání se při této příležitosti stalo zbylé zlato v hodnotě 7,5 milionů liber deponované Československou národní bankou ještě v období první republiky u Bank of England, které nebylo po obsazení Československa Němcům vydáno. Při jednání *„... navrhlo ministerstvo financí, že by tyto prostředky mohly být předány československým emigrantům. Obratem by pak československá prozatímní vláda zlato „věnovala“ zpět na spojeneckou kauzu a Británie by v tomto případě souhlasila s krytím „vojenských a civilních nákladů české vlády až do výše hodnoty zlata. Příslušné dokumenty podepsal 25. října 1940 československý ministr financí Eduard Otrata a kancléř pokladu sir Kingsley Wood. Tím bylo nadále zajištěno finanční krytí „zahraniční akce“ a další půjčky poskytnuty,*

⁸¹ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha: Karolinum, 1998. s. 51 - 52

*kdykoli byly vyžádány. Ve stejný den podepsali československý ministr zahraničí Jan Masaryk a Halifax britsko-československou smlouvu o ozbrojených silách. Tento vývoj zavedl do anglo-československých vztahů řád a přispěl k další integraci emigrantů do spojeneckého válečného úsilí.*⁸²

4.5 Budování orgánů Československého prozatímního státního zřízení v emigraci

Britské uznání Československého státního zřízení v emigraci z 21. července 1940 právně potvrdilo existenci „prozatímní vlády ustavené Národním výborem“. Následně byl Edvard Beneš již ve funkci prezidenta přijat k rozhovoru s britským ministrem zahraničí a poprvé jako prezident republiky veřejně vystoupil dne 26. července 1941 v zahraničním vysílání do Československa, v němž zdůraznil, že *„uznání britské ze dne 18. července má politicky, diplomaticky a mezinárodně pro nás význam dalekosáhlý, možno říci za této války až rozhodující ... Znamená, že dřívější Československá republika, její prezident a její vláda má dnes tentýž mezinárodní status, totéž diplomatické a právní postavení jako kterýkoli z ostatních spojenců.*⁸³ Uznání zároveň Benešovi umožnilo sestavit skutečnou exilovou vládu.

4.5.1 Prezident

Funkce prezidenta se po britském uznání opětovně ujal druhý prezident Československé republiky Dr. Edvard Beneš. Třebaže kontinuita jeho funkce byla některými politickými soupeři zpochybnována, byl domácí i zahraniční veřejností vnímán jako politický a morální představitel zahraničního i domácího odboje a měl podporu většiny politických a vojenských emigrantských kruhů i vytvořených vojenských jednotek. Svoji teorii o kontinuitě prezidentské funkce opíral o skutečnost, že abdikoval na základě německé agrese a pod hrozbou zničení Československa. *„Beneš tak spojil neplatnost své abdikace s teorií právní kontinuity československé republiky a s neplatností Mnichovské dohody, když*

⁸² BROWN, Martin David. *Jak se jedná s demokraty: Britské ministerstvo zahraničí a československá emigrace ve Velké Británii 1939 – 1945*. Praha-Plzeň: Beta-Dobrovský, 2008. s. 54

⁸³ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 287

označil „za neexistující a bezprávné všechno to, k čemu jsme byli od září 1938 nezákonně a neústavně přinuceni.“⁸⁴

Z londýnského Předsednictva ČsNV vznikla Kancelář prezidenta republiky, která zajišťovala administrativní činnost. Měla civilní a vojenskou část a administrativní protokol.

4.5.2 Exilová vláda

Prezident Beneš využil své kompetence dané § 70 zákona č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, a jmenoval dnem 21. července 1940 Msgre. Jana Šrámka předsedou vlády. Následující den jmenoval zvláštním dopisem, kontrassegnovaným předsedou vlády Šrámkem, zbývající členy prozatímní vlády. Její složení bylo vázáno na původní složení ČsNV a na Benešovy personální návrhy, které předložil při jednání s britskou stranou. „*Ministrem zahraničí se stal Jan Masaryk, ministrem národní obrany gen. Sergej Ingr a ministrem financí Eduard Outrata. Všichni byli jmenováni jako odborníci bez stranické příslušnosti. Ministrem vnitra jmenoval Beneš bývalého slovenského agrárníka Juraje Slávika a ministrem sociálních věcí sociálního demokrata Františka Němce. Ministry bez rezortu se stali agrárníci Ladislav Feierabend a Štefan Osuský a sociální demokrat Jaromír Nečas.*“⁸⁵ Členy vlády se stali též státní tajemníci, kteří v jednotlivých rezortech působili jednak jako zástupci Slovenska, nebo odpovídali za specifické oblasti (např. na ministerstvu zahraničí zastupoval Jan Masaryk, který v té době pobýval v USA, státní tajemník Hubert Ripka, který odpovídal za propagandu, řídil Československou tiskovou kancelář i české rozhlasové vysílání BBC).

Úkoly vlády přesně vymezil Beneš již na jejím prvním zasedání. Byly jimi hlavně připravovat obnovu poválečné republiky, organizovat armádu a její vedení ve válce, řídit zastupitelské úřady a věnovat se nejen výstavbě státního aparátu, ale i problémům československých emigrantů. Členové vlády poté v souladu s § 73 zákona č. 121/1920 Sb. složili do rukou prezidenta slib, že na svou čest a své svědomí budou svědomitě a nestranně konati své povinnosti, přičemž pokračování předepsaného slibu „a budou šetřiti ústavních a jiných zákonů“ bylo vlivem nové

⁸⁴ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: LINDE, 2002. s. 29

⁸⁵ tamtéž, s. 34

politické situace změněno na „a plniti úkoly, které ukládá společný boj za osvobození.“

Mezinárodní postavení československého prozatímního státního zřízení v emigraci se upevnilo poté, co Sovětský svaz předložil návrh smlouvy na jeho uznání a následně jej uznala i Velká Británie, USA, Čína a další státy. Beneš proto přikročil k provedení některých personálních změn ve vládě a pro poválečnou hospodářskou obnovu zřídil nová, tzv. hospodářská ministerstva, tj. Ministerstvo hospodářské rekonstrukce a Ministerstvo obchodu, průmyslu a živností. Pro plánovanou pozemkovou reformu a související zemědělské problémy zřídil Ministerstvo zemědělství.

4.5.3 Státní rada

Na základě předběžného jednání s britskou stranou o dosažení jednoty odboje spoluprací českých a slovenských politiků v emigraci byla 21. července 1940 vytvořena Státní rada, která měla odpovídat národnostnímu a politickému složení. Ta přijala roli exilového kvaziparlamentu. Nepodařilo se do ní začlenit zástupce německých emigrantů z ČSR. Ani zástupci komunistické strany nebyli do Státní rady přizváni pro svou spřízněnost s Komunistickou internacionálou, jejímž důsledkem byly propagované protibenešovské a protičeskoslovenské postoje.

Státní rada byla ustavena jako poradní orgán prozatímního státního zřízení. Stala se „*poradním sborem prezidenta republiky a pomocným kontrolním sborem. Mohla však podávat poradní zprávy pouze v otázce nebo věci, kterou jí předložil prezident nebo vláda. ... Vlastní iniciativa byla Státní radě ponechána jen pro podávání nezávazných memorand. Její členy jmenoval prezident republiky na dobu jednoho roku. Prezident jmenoval i předsedu Státní rady a její místopředsedy. Svolával a uzavíral zasedání rady a schvaloval jednací řád.*“⁸⁶

Omezená politická působnost Státní rady vyplývala z faktu, že jako jmenovaný, nikoli volený orgán státní moci, nemohla zastávat funkci Národního shromáždění. Její jednací řád však měl základ v jednacím řádu poslanecké sněmovny Národního shromáždění. Ovšem státní rada nedisponovala základní

⁸⁶ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: LINDE, 2002. s. 47

normotvornou kompetencí, která dekretem č. 2 z 15. října 1940 o prozatímním výkonu moci zákonodárné přešla ve prospěch prezidenta, který navíc určoval její agendu.⁸⁷

K její zahajovací schůzi došlo 11. prosince 1940, následně působila ve čtyřech obdobích. Naposledy se sešla 12. března 1945, její působnost zanikla 4. dubna 1945. Původně byl počet členů Státní rady určen na nejvýše 40 osob, jmenovaných prezidentem vždy na 1 rok. Mělo se přitom jednat o orgán, reprezentující všechny relevantní domácí politické proudy, proto byl od listopadu 1941 dekretem č. 3 z 24. listopadu 1940 rozšiřován s příchodem nových osobností do emigrace, a to včetně představitelů KSČ.⁸⁸ Její vedení se nyní skládalo z předsedy a pětičlenného předsednictva a do rady byli jmenováni čtyři zástupci Komunistické strany. Beneš toto rozhodnutí zdůvodnil rozšíření vlivu na dělnickou třídu ve vlasti.

Ústavní dekret z 27. října 1942 dále rozšířil postavení a pravomoci Státní rady. Její předseda již nebyl jmenován prezidentem, ale volen Státní radou, stejně tak jako pět jejích místopředsedů. Prezident i vláda měli nadále povinnost vyžádat si stanovisko rady k připravovaným dekretům. Rada a její předseda měli právo pozvat členy vlády k podání odpovědi na interpelace.

4.5.4 Právní rada

Prozatímní státní zřízení se ve své činnosti potýkalo s právními problémy vyplývajícími z jeho činnosti mimo vlast. V souvislosti s vydáváním nařízení a předpisů vznikla potřeba podávání odborných posudků o jejich shodě s československým právem. Chyběla správní judikatura a stále více se projevovala absence Nejvyššího správního soudu, který však v podmínkách exilu nebylo možno vybudovat. Z hlediska budoucnosti byla nutná i příprava právních aktů k poválečné obnově republiky a příprava stanovisek k mírové konferenci. Zejména výše uvedené problémy a úkoly byly důvodem k vytvoření čtvrtého

⁸⁷ BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. s. 114

⁸⁸ tamtéž

orgánu prozatímního státního zřízení v emigraci, jímž se stala v únoru 1942 Právní rada.

Pětičlenná Právní rada byla jmenována prezidentem republiky na základě vládního doporučení. Jejím předsedou se stal bývalý profesor právnické fakulty v Brně a poslanec Národního shromáždění za národní socialisty JUDr. Adolf Procházka, místopředsedou se zastal referent Kanceláře prezidenta republiky JUDr. Prokop Drtina. Členy se stali JUDr. Vlado Clementis, bývalý člen KSČ, který byl ze strany vyloučen za nesouhlas s politikou Kominterny, za vstup do československých vojenských jednotek ve Francii a pro svou aktivní činnost v československém vysílání BBC. Dále JUDr. Alfréd Drucker, československý právník zaměstnaný u anglické advokátní firmy jako konzultant pro kontinentální právo. JUDr. Egon Schwelb, kdy jmenováním úředníka německé národnosti v prozatímním státním zřízení deklaroval Beneš snahu o zapojení československých občanů německé národnosti na utváření současného i budoucího státního zřízení. Po téměř ročním věznění v Japonsku se od 27. března 1943 stal dalším členem Právní rady znalec mezinárodního práva a bývalý velvyslanec František Havlíček, který po nuceném předání vyslanectví v Tokiu Němcům nabídl Edvardu Benešovi své služby pro práci v Národním výboru československém v Londýně.

4.6 Dekrety prezidenta republiky

„Dekrety prezidenta republiky byly formou zákonodárné činnosti v době ústavní nouze, kdy nemohly působit ústavní orgány Československé republiky podle Ústavní listiny Československé republiky z roku 1920 (ústavní zákon č. 121/1920 Sb.), jakož i podle celého československého právního řádu.“⁸⁹

„Mimořádný stav, do kterého se v důsledku německého, ale i maďarského a polského postupu po Mnichovu československý stát dostal, navíc kromě mezinárodně politických důsledků způsobil zásadní porušení základních československých ústavních norem. Bývá proto definován jako stav ústavní nouze, které Československo nezavinilo a jehož příčiny, podobu a rozsah československá

⁸⁹ Historie minulých vlád. In: *Vláda České republiky* [online]. © 2009-2021 Vláda ČR. [cit. 10. února 2021]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/dekrety-prezidenta-republiky-z-hlediska-soucasnosti-2039/>

*ústava z roku 1920 nepředvíдалa a neposkytovala proto adekvátní prostředky, jak je řešit.*⁹⁰

*„Dekrety prezidenta republiky byly vydávány od doby vytvoření prozatímního státního zřízení v roce 1940 ve Velké Británii, kdy prezident republiky byl ve své funkci představitele zahraničního odboje uznán britskou vládou a postupně i ostatními státy protinacistické koalice. Podle ústavního dekretu prezidenta republiky č. 2 ze dne 15. října 1940 o prozatímním výkonu moci zákonodárné (publikován pod č. 20/1945 Sb.) byly dekrety prezidenta republiky vydávány na základě návrhu vlády a zpravidla po slyšení Státní rady jako svébytného poradního politického orgánu a spolupodepisovány předsedou vlády a ministry pověřenými jejich provedením.*⁹¹ Dekrety byly vydávány do doby ustavení Prozatímního Národního shromáždění (do 28. října 1945) a upravovaly celou státní, společenskou a hospodářskou sféru, tedy nejružnější oblasti politického, hospodářského, kulturního a sociálního charakteru. Celkem bylo vydáno 143 dekretů prezidenta republiky, z toho až do března 1945 bylo 44 dekretů vydáno v zahraničí. Poté byly na území Československa v roce 1945 vydány další dekrety prezidenta republiky, které upravovaly poválečné poměry ve všech oblastech života státu. Ústavním zákonem ze dne 28. března 1946 č. 57/1946 Sb., kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky, byla potvrzena platnost všech dekretů a veškeré dekrety prezidenta republiky byly od jejich počátku prohlášeny za zákony a ústavní dekrety za ústavní zákony. Po jejich vydání byla řada dekretů prezidenta republiky měněna nebo rušena, takže v současné době je součástí právního řádu České republiky a Slovenské republiky pouze 9 dekretů prezidenta republiky vydaných v zahraničí a 48 dekretů prezidenta republiky vydaných na území Československa.⁹²

⁹⁰ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: LINDE, 2002. s. 19

⁹¹ Historie minulých vlád. In: *Vláda České republiky* [online]. © 2009-2021 Vláda ČR. [cit. 10. února 2021]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/dekrety-prezidenta-republiky-z-hlediska-soucasnosti-2039/>

⁹² tamtéž

4.7 Boj za anulování Mnichovské dohody

Součástí přípravy na poválečnou obnovu Československé republiky v předmnichovských hranicích byla aplikace Benešovy teorie nepřerušené politické a právní kontinuity předmnichovské Československé republiky. Při všech mezinárodních jednáních o uznání československé vlády v exilu a prozatímního státního zřízení z toho samozřejmě vyplýval požadavek na odznamenání Mnichovské dohody od samého počátku. Argumentem k její neplatnosti byl především nátlak a hrozba použití síly ze strany Německa, před nímž neměla československá vláda jinou možnost než Mnichovskou dohodu přijmout. Opačný postup by vyvolal ozbrojený konflikt, který by byl připisován Československu jako důsledek jeho neústupnosti.

4.7.1 Československé prohlášení válečného stavu

S otázkou odznamenání Mnichovské dohody od samého počátku souviselo i stanovení data, od něhož je Československo ve válečném stavu s Německem a Maďarskem. Prezident Beneš i ČsNV v Paříži deklarovali již od podzimu 1939 účast Československa ve válečném konfliktu s Německem. *„Otázku vzniku válečného stavu s Německem a Maďarskem vyřešilo československé prozatímní státní zřízení v emigraci až po uznání nejprve prozatímní vlády a později po „definitivním“ uznání Velkou Británií a Sovětským svazem a po vstupu Spojených států amerických do války. Vhodná příležitost se naskytlá poté, co diplomatické nóty zaslané československému exilovému ministerstvu zahraničí velvyslancem USA v Londýně a britským vyslancem u československé exilové vlády oznámily, že oba státy jsou po napadení Pearl Harboru (7. prosinec 1941) japonským letectvem ve válečném stavu s Japonskem a Velká Británie pak i s Finskem, Maďarskem a Rumunskem.“*⁹³

Prezident republiky společně s předsedou vlády vydali 16. prosince 1941 prohlášení, které bylo zveřejněno již 9. prosince 1941 v československém vysílání BBC, že *„každá země, která vede válku proti Britské říši a proti Sovětskému svazu nebo proti Spojeným státům severoamerickým, stává se automaticky a se*

⁹³ Konec branné pohotovosti státu. In: *Vojenský historický ústav Praha* [online]. © 2020 VHU Praha. [cit. 12. února 2021]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/konec-branne-pohotovosti-statu/>

*všemi důsledky, které z toho vyplývají, válečným nepřítelem Československé republiky.*⁹⁴ Toto prohlášení, včetně politického, ideologického a právního zdůvodnění, bylo zasláno nejen vládám jmenovaných zemí, ale i ostatním spojeneckým vládám. Vydání tohoto dokumentu, kterým se Benešova vláda přihlásila do protihitlerovské koalice, se časově vhodně spojilo s diplomatickou aktivitou velmocí, která vyústila vyhlášením války státům Osy (Berlín-Řím-Tokio) dvaceti dvěma státy v čele s USA, Velkou Británií a Sovětským svazem. Podepsání deklarace československým vyslancem Hurbanem potvrdilo rovnoprávné postavení československého státu s vládou prezidenta Beneše mezi státy protihitlerovské koalice.

4.7.2 Anulování validity Mnichovské dohody

Britská vláda se však i nadále z politických i právních důvodů odmítala vázat v otázce určení budoucích hranic československého státu mj. s odůvodněním, že se nemůže o otázkách hranic poválečných evropských států rozhodovat bez projednání s USA. V průběhu jara 1942 proběhla na toto téma řada jednání mezi oběma stranami. Mírného pokroku bylo dosaženo poté, kdy sovětský vyslanec opakovaně ujistil Beneše, že jeho vláda je připravena podpořit a uznat obnovu republiky v původních hranicích. Beneš proto opakovaně a oprávněně Brity upozorňoval na rostoucí nedůvěru v politiku Západu mezi obyvateli protektorátu a naopak na posilování jeho důvěry v Sovětský svaz. Po mnoha jednáních a jako předzvěst jednání dalších vydala britská strana memorandum, v němž konstatovala že „...*britská vláda není vázána změnami nastalými po roce 1938.*“⁹⁵

Rozhodující vliv na další vývoj v otázce oduznání Mnichova měl atentát na Heydricha, který uskutečnili českoslovenští parašutisté, vycvičení ve Velké Británii. V odvetu za jeho smrt vyvolali běsnící nacisté v protektorátu skutečný teror, vrcholící masovými popravami a vyhlazením obcí Lidice a Ležáky. Tento postup vyvolal v mezinárodní veřejnosti vlnu odporu, protestů, protiněmeckých nálad a sympatií vůči Československu, pod jejímž vlivem musela svůj postoj změnit i britská Churchillova vláda. Ta stanovila již v červenci jako další válečný

⁹⁴ KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha: Karolinum, 1998. s. 114-115

⁹⁵ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 336

cíl poválečné odsunutí německých menšin ze střeoevropských států včetně Československa, protože po heydrichiádě se jakákoli koexistence mezi Čechy a Němci jeví nemožná. Ministr zahraničí Eden předložil dne 5. srpna 1942 parlamentu návrh na zrušení Mnichovské dohody, který výslovně spojil s Heydrichovou smrtí, a v němž konstatoval, že „...vláda jeho Veličenstva se pokládá za zbavenou všech závazků v tomto ohledu.“⁹⁶ Návrh byl následujícího dne schválen. Beneš tak dosáhl zároveň dvou cílů, k nimž jeho činnost v zahraničí dlouhodobě směřovala a to k anulování Mnichovské dohody a příslib řešení německé otázky v Československu poválečným odsunem německého obyvatelstva. Sám zhodnotil uplynulé období ve svém rozhlasovém projevu do vlasti: „Byl jsem tak spjat osobně s tím, co se stalo před Mnichovem, v Mnichově i po něm, a všechno jsem tak bolestně s vámi všemi prožíval, že odčinění Mnichova a jeho důsledků a všechno to, co jsem pro to se svými přáteli a spolupracovníky mohl učinit, stalo se mi od posledních čtyř let snad už jediným cílem života. ... Dnes už máme za to všechno také veliké uznání světa.“⁹⁷

⁹⁶BROWN, Martin David. *Jak se jedná s demokaty: Britské ministerstvo zahraničí a československá emigrace ve Velké Británii 1939 – 1945*. Praha-Plzeň: Beta-Dobrovský, 2008. s. 54

⁹⁷ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. s. 328

5. Protektorátní a okupační správa v období 1939-1945 na území města Plzně

5.1 Dopady Mnichovské dohody a její vliv na Plzeň

Po vynuceném odstoupení Sudet na základě Mnichovské dohody se stala Plzeň příhraničním městem. Hranice Říše se posunula např. za Dobřany, Litice, Zbůch, Nýřany, Město Touškov, Chotíkov a jiné. Západní Čechy přišly o velkou část území. České obyvatelstvo, Židé a odpůrci nacismu tam byli perzekvováni sudetskými ordnery⁹⁸. Nepřátelství proti nim se dále vyhrocovalo. *„Poté, co československé vojsko a státní úředníci vyklidili určená pásma, poznalo tamní české obyvatelstvo teror sudetských ordnerů a jejich fanatických pomahačů. Novou realitou tehdejších dnů se tak staly desítky tisíc uprchlíků, českých hraničářů, židovských občanů, ale také německých antifašistů, kteří byli nuceni odejít z německého pohraničí do českého vnitrozemí. Ve zcela přeplněné Plzni a okolních vesnicích byly pro tyto nešťastníky, jež museli navždy, téměř okamžitě, opustit domovy a stavení, zřizovány společné ubytovny. Např. v doubravecké Svornosti, Lidovém domě ve Skvrňanech, na Roudné, v tělocvičnách Sokola a jinde. V nezdravých, vlhkých sklepních prostorech a podkrovích byly narychlo zřizovány provizorní byty.“⁹⁹*

V Plzni a okolí bylo oficiálně ubytováno celkem 3126 osob, z toho bylo 399 Němců, 716 Židů a 2004 Čechů. Jejich počet však byl větší, neboť mnoho uprchlíků se z bezpečnostních důvodů k pobytu nepřihlásilo. Velké ekonomické dopady měl zábor území i na plzeňskou ekonomiku. Představitelé města později vyčíslili ztrátu prostředků, městem investovaných do podniků v zabraném území, na více než 9 milionů korun.¹⁰⁰

„České obyvatelstvo na nezabraném území tzv. druhé republiky prožívalo od mnichovských událostí podzimu 1938 hlubokou depresi. Zvláště Plzeňané se

⁹⁸ Ordneři byl sbor sudoněmecké polovojenské organizace vzniklé v roce 1938 z nařízení Hitlera za účelem destabilizace situace v československém pohraničí pomocí ozbrojených útoků a špionáže.

⁹⁹ ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem: fotografie 1939–1945*. Plzeň: ZR&T, 2003. Strany nečíslovány

¹⁰⁰ DRNEK, Jan; VONDROVSKÝ, Václav. *Hoši jako květ: Příběh pluku a města 1683 – 2010*. Plzeň: Občanské sdružení STREET, 2010. s. 242

těžko smiřovali s bezprostřední blízkostí hranice s německou říší v Plzni. Německá armáda obsadila 15. března 1939 Litice a Chotíkov. Na konci Borského parku vyrostla na opačném břehu řeky Radbuzy německá celnice. V důsledku vnitropolitických poměrů se rozpadla plzeňská radniční socialistická koalice. V prosinci odstoupil meziválečný starosta, sociální demokrat Luděk Pik. V únoru 1939 bylo z příkazu Zemského úřadu v Praze rozpuštěno obecní zastupitelstvo města Plzně a na radnici nastoupil jako vládní komisař Petr Němejc.“¹⁰¹

V českých politických kruzích se začaly stále hlasitěji ozývat požadavky na sjednocení politiky a zjednodušení politického života. Cílem bylo nastolit politiku jedné státní strany a tím co nejvíce zredukovat zbytky demokracie. Proti tomu však vystoupily levicové strany Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická a část Československé strany lidové, které odmítaly tento protidemokratický požadavek a prosazovaly systém dvou nebo tří politických stran. „Výsledkem nekonečných jednání se 18. listopadu stalo prohlášení „Národe český!“, otištěné v denním tisku, ve kterém se oznamovalo rozpuštění strany agrární, živnostnické, národně socialistické, lidové, Národního sjednocení a Národní ligy a vytvoření nové Strany národní jednoty (SNJ) v čele s Rudolfem Beranem, jejímž úkolem mělo být provedení obrody národního života a vést národ ke vzestupu. Hlavním jejím cílem byla autoritativní demokracie a odstranění dosavadních vládních koalic, které měly být nahrazeny jedinou občanskou vládní stranou. Jako loajální opozice k SNJ vznikla 11. prosince z iniciativy sociální demokracie **Národní strana práce**, aby umožnila alespoň nějakou protiváhu autoritativním a konzervativním tendencím SNJ. Vedoucími činiteli byli Antonín Hampl, Bohumil Laušman, Jaromír Nečas a tiskovým orgánem se stala Národní práce. Vzorem pro ni se pak stala britská Labour Party. Do této nové strany pak vstoupila i část levicověji orientovaných voličů národních socialistů z legionářských a sokolských kruhů a část lidovců, naopak z obavy z kompromitace a možných obvinění z marxismu, od něhož se nová strana distancovala, nebyli přijímáni komunisté, jejichž strana pozastavila činnost již 20. října. 27. prosince pak ministerstvo vnitra komunistickou stranu rozpustilo a komunisté přešli do ilegality. Strana práce pak do konce druhé

¹⁰¹ JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech: 20. století*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010. s. 23

republiky sice setrvala v opozici, ale byla to opozice opatrná, která neměla zavdat příčinu k nějakému zákroku proti ní. ¹⁰²

Výše uvedené politické rozpory a jejich neblahé řešení se samozřejmě projeví i na plzeňské radnici a ovlivnily nejen její další působení, ale především zákulisní boj o starostenské křeslo. Národní socialisté přešli z bloku Národní strany práce do bloku Strany národní jednoty, která tím získala v zastupitelstvu 38 křesel. Národní straně práce, vedené Antonínem Remešem, dlouholetým sokem Luďka Pika, zbylo pouhých 20 křesel. Tím skončila politická kariéra dlouholetého sociálně demokratického předáka a poslance Luďka Pika, který stál v čele města Plzně téměř po celých dvacet let první republiky. Pik v prosinci 1938 podal písemnou rezignaci. Vítězný radniční blok Národní jednoty se nemohl dohodnout na osobě kandidáta na starostu. Důsledkem trvajících přízemních bojů členů SNJ o tento post bylo rozhodnutí Zemského úřadu o zrušení obecního zastupitelstva a dne 23. února 1939 jmenování **Petra Němejce** vládním komisařem. *„Spory o starostenské křeslo napomohly k tomu, že do čela Plzně byl poprvé za celou dobu trvání obecního zřízení (od roku 1850) určen vládní komisař a že bylo rozpuštěno městské zastupitelstvo.* ¹⁰³

Petr Němejc svým inauguračním projevem nenechal nikoho na pochybách, že město povede *„v duchu jediné státní strany Národní jednoty. A to byl duch pokory, smířlivectví a osudových ústupků mocnému sousedu.* ¹⁰⁴ To ostatně potvrdil záhy po okupaci, kdy městský úřad vydal vyhlášku *„jž zakazoval šíření jakékoliv poplašné zprávy získané posloucháním cizích stanic radiových nebo uveřejněné v cizích časopisech. Každý si měl hledět práce, ostatním občanům pak popřát tolik nezbytného klidu.* ¹⁰⁵ Takováto výzva svědčí o tom, že německá správa prostřednictvím plzeňské radnice zastrašovala obyvatelstvo. Protože ani obecní zaměstnanci nepřekypovali snahou o plnění úkolů souvisejících s novými poměry, vyzval 2. září 1939 *„vládní komisař P. Němejc obecní zaměstnance k loajálnímu plnění pracovních povinností. Bez výjimky všem byla adresována obdobná proklamace vlády.* ¹⁰⁶

¹⁰² Druhá republika. In: *Valka.cz* [online]. © 2021 Valka.cz. [cit. 18. února 2021]. Dostupné z: <https://www.valka.cz/11866-Druha-republika>

¹⁰³ BRICHTA, Vladimír. *Dějiny Plzně Sv. III.: Od roku 1918 do roku 1948*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1982. s. 238

¹⁰⁴ tamtéž

¹⁰⁵ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 318

¹⁰⁶ tamtéž, s. 323

Obdobný pokyn předtím vydal i okresní hejtman směrem k obcím. To svědčí o tom, že již od prvních dnů zastrašovala německá okupační správa Plzeňany prostřednictvím místních správních úřadů od konání jakýchkoli činů odporu proti novým poměrům. Jmenování Petra Němejce zpětně potvrdilo „*vůdčí mocenské postavení sociální demokracie a naopak nezpůsobilost místní pravice chopit se moci legálními prostředky, byť i ve spojení s národními socialisty a nadto ještě v rámci daném celostátně linií jediné státní strany.*“¹⁰⁷

5.2 Počátky okupace Plzně

Okamžitě po souhlasu s okupací Čech a Moravy na základě společného prohlášení československé a německé vlády, se začaly k českým hranicím přibližovat připravené německé vojenské jednotky. Ještě během noci nařídilo československé Ministerstvo národní obrany vojenským jednotkám neklást odpor. Ministerstvo vnitra o situaci informovalo přednosta okresních úřadů a vyzvalo k pokojnému předání moci.¹⁰⁸

Již v 6 hodin ráno překročilo sedm armádních sborů hranice. Do Plzně přijely německé oddíly přes Košutku a Bory, zbývající část o něco později přes Skvrňany. Jejich velitel, generál von Waldenfels se ubytoval v hotelu Continental a ihned navštívil velitele plzeňské divize generála Klouda a informoval ho, že převzal nad Plzeň správu. V hotelu Smitka (Slovan) a na radnici se usídlilo místní německé velitelství, v hotelu Continental mělo sídlo velitelství wehrmachtu. Již během dopoledne začali nacisté vyvěšovat na veřejných budovách červené vlajky s hákovými kříži.¹⁰⁹ Vzhledem ke strategicky důležitému postavení Plzně v protektorátu zde byla trvale umístěna silná německá vojenská posádka, které velel až do listopadu 1944 generál letectva Peter Hermann. Toho poté vystřídal a stal se tak velitelem Plzně generálporučík Georg von Majewski. „*Posádka wehrmachtu zůstala v Plzni po celou dobu okupace. Do života Plzně začala také aktivně zasahovat místní organizace NSDAP pod vedením nejprve Ernsta*

¹⁰⁷ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 304

¹⁰⁸ ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem: fotografie 1939–1945*. Plzeň: ZR&T, 2003. Strany nečíslovány

¹⁰⁹ ROUČKA, Zdeněk. *Práce je čest: Plzeň a Škodovka za protektorátu*. Plzeň: ZR&T, 2018. Strany nečíslovány

*Timmela, od dubna 1941 Georga Wollnera a od léta 1944 Georga Böhma.*¹¹⁰ Krajský sekretariát NSDAP působil po celou válku v tzv. hnědém domě v Husově ulici. Poté co se dostavěla moderní policejní budova naproti Městským lázním, obsadilo přízemí a první poschodí gestapo. V budově působil ještě velitelství německého četnictva nebo orgány oberlandrátu.

5.3 Městská správa v Plzni

Na území Plzně, stejně jako v celém protektorátu, začaly vedle sebe koexistovat dvě správní úrovně, místní (autonomní) a okupační.

V počátku okupačního období ponechávali Němci českým úřadům zdání autonomie. Avšak germanizace veřejného života postupovala neúprosně. Již 5. září 1939 „*městský úřad v Plzni vydal ve smyslu vládního nařízení o užívání jazyků v protektorátu Čechy a Morava oběžník Užívání jazyků u plzeňské obce, kterým se neprodleně zavádělo dvojjazyčné úřadování se stranami.*“¹¹¹ I nadále však byla „... *správa města formálně ponechána v rukou prozatímního vládního komisaře Petra Němejce a ústředního ředitele městských úřadů Františka Kříže. Nacisté však brzy překročili k postupnému ovládnutí české státní a městské správy. V Plzni byl od 1. listopadu 1940 jmenován ústředním ředitelem města sudetský Němec z Chebu právník Karl Wild*“¹¹², který byl již za necelý rok jmenován starostou a správcem města. Stalo se tak poté, kdy nařízením protektora Heydricha byl z místa vládního komisaře města Plzně odvolán v říjnu 1941 původem sušický advokát Petr Němejce, který tuto funkci vykonával od února 1939 (v roce 1944 byl zatčen pro účast v odboji). Novým šéfem města se tak stal nacista, padesátiletý Walter Sturm, který byl do Plzně převelen přímo z východní fronty. Dosavadní ústřední ředitel městských úřadů Wild se stal starostou a na plzeňskou radnici nastoupil také Reinhard Pozorny, který vykonával funkci vedoucího kulturního oddělení.¹¹³

¹¹⁰ SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. s. 68

¹¹¹ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 323

¹¹² BRICHTA, Vladimír. *Dějiny Plzně Sv. III.: Od roku 1918 do roku 1948*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1982. s. 244

¹¹³ ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem: fotografie 1939–1945*. Plzeň: ZR&T, 2003. Strany nečíslovány

Nově jmenovaný vládní komisař zavedl němčinu jako jednací řeč. Pro vnější styk ještě bylo možno používat češtinu. Většina nařízení a vyhlášek byla dvojjazyčná, avšak od léta 1942 byla Plzeň prohlášena za město s německou úřední řečí a podle nařízení starosty se směla čeština používat jen ve styku s protektorátními nacistickými příslušníky, kteří neovládali dobře němčinu (s dělníky, rolníky, nikoli s příslušníky inteligence). Spolu s němčinou měl být přijat také duch německého myšlení, kultury a přesvědčení.¹¹⁴

Germanizace městské správy zrychlila. Byly provedeny personální změny v obsazení některých oddělení městského úřadu. Ve všech případech šlo o dosazení německých úředníků. Změny byly součástí Heydrichovy správní reformy, jejímž cílem bylo odstranit doposud trvajících dvojkolejnost, tzn. existenci autonomní a říšské správy v protektorátu, a oslabit autonomní orgány. Současně s tím bylo posilováno užívání němčiny jako jazyka vnitřního úřadování.¹¹⁵ Otevřená germanizace autonomních státních a obecních úřadů však nastala dosazením okupačního vrchního rady politické správy Augustina Roda na místo okresního hejtmana. Dosavadní hejtman Vladimír Patočka byl dnem 30. května 1940 trvale penzionován.¹¹⁶

5.4 Statutární město Plzeň

Plzeň, jako důležité průmyslové centrum se svými Škodovými závody a kvalifikovanou pracovní silou, mělo pro nacisty ohromný význam. Jaké cíle sledovali nacisté na plzeňské radnici, vyplývá z projevu W. Sturma, který přisuzoval Plzni úlohu „prostředníka mezi protektorátem a velkoněmeckou říší a prostředníka v soukolí práce pro vůdce a říši.“ Aby mohlo město lépe plnit tuto úlohu, bylo prohlášeno (jako první město v českých zemích vedle Prahy) statutárním městem, podléhajícím přímo zemskému úřadu. Zvláštní statut umožňoval Plzni vykonávat vedle působnosti ve svém obvodu též pravomoc okresního úřadu. Všechna tato opatření měla umožnit, aby s předpokládanou germanizací Plzně probíhalo násilné poněmčování co nejširšího zázemí města. Podle vládního nařízení z 30. března 1942 byly připojeny k Plzni obce Bolevec,

¹¹⁴ SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. s. 68

¹¹⁵ tamtéž, s. 85

¹¹⁶ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 328

Božkov, Bukovec, Černice, Hradiště, Koterov, Újezd a Valcha a počet obyvatel stoupl na 138 950.¹¹⁷

Jak jsem již zmiňovala výše, v letech 1939 – 1942 docházelo k personálním změnám s cílem podmanit si městský úřad v Plzni. To se povedlo dosazením Sturma. Tím se městský úřad dostal mimo kompetence „autonomní“ správy. Formálně danou situaci upravilo vyhlášení Plzně statutárním městem (1942), kdy kontrolní funkce nad výkonem „samosprávných“ pravomocí magistrátu, převzal od Okresního úřadu v Plzni Zemský úřad v Praze. Připojení osmi dosud samostatných obcí k městu ve své podstatě pouze eliminovalo tamní české obecní úřady. Organizační reformy ve struktuře magistrátu po roce 1942 již sledovaly obecnější utužení poměrů na území města Plzně.¹¹⁸

5.4.1 Oberlandrát Pilsen

Do strategicky důležité Plzně byla trvale umístěna vojenská posádka pod velením generálporučíka Petera Hermanna. Spolu s ní přibýly do města oddíly SA¹¹⁹ v hnědých uniformách a SS¹²⁰. Poté, co byla po zřízení protektorátu dokončena už téměř dostavěná moderní budova policejního ředitelství proti Městským lázním, byla zde zřízena úřadovna gestapa¹²¹, jejímž přednostou se stal nacističtí Fischer. Policejním ředitelem byl od února 1944 jmenován Paul Schiefelbein, který od listopadu 1944 zastával funkci policejního prezidenta.¹²²

Německá okupační správa se realizovala prostřednictvím zřízeného oberlandrátu. Tento úřad nejenže spravoval záležitosti Němců, protože ti nepodléhali pravomocím autonomních orgánů, ale především dohlížel na činnost českých protektorátních úřadů. *„Plzeňský oberlandrát byl zřízen pro okresy Plzeň, Rokycany, Kralovice, Přeštice a Hořovice. Ke každému oberlandrátu byla*

¹¹⁷ LAŠTOVKA, Vojtěch. *Plzeň v boji proti fašismu: Stručné dějiny odboje Plzeňanů proti fašistickým okupantům 1938-1945*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1975. s. 33

¹¹⁸ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 310

¹¹⁹ SA (Sturmabteilung) - významná součást nacistického systému teroru (kontrola závodů, uličních bloků, činnost v okupovaných zemích)

¹²⁰ SS (Schutz-Staffel - ochranný oddíl) - označení elitních bojových jednotek nacistického Německa

¹²¹ Gestapo neboli Geheime Staatspolizei (česky Tajná státní policie) mělo za úkol bojovat proti všem nepřítelům uvnitř i za hranicemi nacistického Německa. Slovem nepřítelé byli myšleni židé, cikáni a jiní rasově nevhodní, stejně jako komunisté a další členové tajných organizací jako byli svobodní zednáři.

¹²² SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. s. 85

*přidělena posádka německé pořádkové policie, úřadovna gestapa, německý soud a pracovní úřad. Germanizační tlak se v samotné Plzni projevil v zakládání německých škol, kulturních a osvětových zařízení a ve zvyšování počtu německy mluvícího osazenstva Škodových závodů. Byl zřízen Krajský sekretariát NSDAP v tzv. Hnědém domě v dnešní Husově ulici.*¹²³

Heydrichovou reformou z roku 1942 se postavení oberlandrátů změnilo. Jejich původní úkoly byly částečně přesunuty na okresní úřady, při nichž vznikla oddělení správy z pověření Říše a částečně na stejnojmenná oddělení zřízená při policejních ředitelstvích. V čele plzeňského oberlandrátu se postupně vystřídali Hans von Reinhardt, Wilhelm Klose (od jara 1941) a Herbert Eckold (od léta 1942). Od 20. listopadu 1939 sídlil oberlandrát v německé administrativní budově na Německém nábřeží.¹²⁴

5.5 Revoluční národní výbor

Od února 1945 docházelo ze strany amerického letectva i britské RAF k bombardování strategicky důležitých plzeňských objektů. Ničivé nálety postihly Škodovku, hlavní a seřazovací nádraží, borské letiště, ale i mnoho civilních objektů aj. Konec protektorátní veřejné správy v Plzni předznamenalo vytvoření Revolučního národního výboru dne 14. dubna 1945 v čele s Jindřichem Krejčíkem.

Byl utvořen jako koordinační orgán plzeňského odboje s cílem připravit povstání a ujmout se vedení Plzně po osvobození. Dne 26. dubna vydalo vedení města v tisku oficiální zprávu o škodách z předchozího dne, avšak z jejich formulací se lze domnívat, že již ztratilo jakoukoli dlouhodobější perspektivu a vůli k udržení dosavadní moci. Ve městě rostlo napětí. V návaznosti na informaci o protinacistické radikalizaci v Praze rozhodlo stínové převratové vedení protektorátní policie dne 5. května kolem 6 hodiny vyhlášení částečné pohotovosti a zahájilo přebírání moci na jednotlivých policejních revírech. Od 7 hodin akcelerovala situace ve vnitřním městě, kde se již otevřeně demonstrovalo, a ve Škodovce, která se postupně dostávala pod kontrolu českého závodního osazenstva. Všeobecné vystoupení proti okupační moci zahájilo vztyčení čs. státní

¹²³ JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech: 20. století*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010. s. 24

¹²⁴ SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. s. 85

vlajky na stožár Krajského soudu v 9 hodin. Na radnici proběhlo vyjednávání o jejím předání. Formálně se správa města vrátila do českých rukou v 10.15 hodin. Vrcholný okamžik osvobozovací akce přišel v 10.45 hod., kdy členové RNV v čele s J. Krejčíkem na radnici složili slib věrnosti. Ve 12.35 hod. se z vysílače na Obcizně¹²⁵ ozvala slova Karla Šindlera „*Hovoří Plzeň, svobodná Plzeň hovoří!*“ Samozřejmě německá okupační moc se nevzdávala, došlo k ozbrojeným incidentům, začala se „aktivizovat okupační armáda“.¹²⁶

Hrozilo potlačení povstání. Zatímco RNV vedl vleklá jednání s německým starostou W. Sturmem a velitelem německé posádky Georgem Majewskim, vyslal zároveň k americké armádě spojky s žádostí, aby postup na Plzeň urychlila. Úspěšný byl Jaroslav Stoklasa, který navázal u Přimdy styk s plukovníkem Charlesem Noblem.¹²⁷

Revoluční národní výbor v čele s předsedou Jindřichem Krejčíkem připravoval plzeňské povstání na 7. května. To však vypuklo spontánně již 5. května a díky dobré přípravě, organizaci akcí a vyjednávání s německými představiteli byla odzbrojena převážná část německé armády v Plzni, kterou následně, bez ztráty na životech, převzali do zajetí vojáci americké armády.

5.6 Policie

Okamžitě po tom, co Němci převzali veřejnou správu, odzbrojili i plzeňskou policii a venkovské četnictvo. Ponechali jim pouze pistole. V této době byl plzeňským policejním ředitelem JUDr. Josef Meiner, který před okupací zastával i funkci přednosty plzeňské zpravodajské ústředny. Po 15. březnu se zapojil do odbojové skupiny při policejním ředitelství.

Správu nad městem převzala německá vojenská správa spolu s úřadovnou gestapa a orgány Sicherheitsdienst, což byla bezpečnostní informační služba a součást SS. Jejím hlavním úkolem bylo shromažďovat a vyhodnocovat informace o náladách obyvatelstva a dodávat podklady pro činnost bezpečnostní policie.

¹²⁵ Starý název pro obecní louku v Plzni, kde byl vystaven v roce 1944 vysílač, který původně sloužil potřebám policejního ředitele Schiefelbeina k vyhlásování leteckých poplachů.

¹²⁶ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 363-368

¹²⁷ SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. s. 95

Gestapu velel vůdce útočné jednotky SS Sturmbannführer Reinhard Flesch, kterého posupně vystřídali Heinz Stossberg a Wilhelm Karg. V letech 1940-1943 stál v čele plzeňské služebny Anton Lehner a od léta 1943 Heinrich Krupke, jehož v roce 1944 vystřídal Eduard Fischer. Gestapo přicházelo s jasným úkolem a to zajistit především písemný materiál bezpečnostních složek a úřadů a provést „očistění společnosti od nepřátelských živlů“.¹²⁸

Již v roce 1939 bylo do května v Plzni zatčeno 481 osob podle předem připravených seznamů. Šlo hlavně o potenciální odpůrce Říše. Pro nedostatečnou kapacitu věznic byla však část zadržených propuštěna, ale židé, němečtí emigranti a osoby, které se v poslední době politicky angažovaly, putovali nejdříve do věznic v Ostrově nad Ohří a poté byli posláni do „ochranné vazby“ do koncentračního tábora Buchenwald.

V roce 1942 byl policejním ředitelem v Plzni stále Mainer. Po zatýkání v řadách plzeňského policejního sboru v době heydrichiády a zejména po zastřelení dvou příslušníků německé Schutzpolizei v Plzni-Doudlevcích se jeho pozice stala vratkou a na jeho místo byl jmenován v listopadu 1942 dr. Herbert Eckold jako komisařský policejní ředitel. Jeho jmenování představovalo pouze začátek přílivu německého živlu do vedoucích funkcí u plzeňské policie. Na pomoc mu byl k 1. prosinci 1942 přidělen z Berlína zkušený Paul Schiefelbein, jehož úkolem bylo dozírat na protektorátní uniformovanou policii a organizovat v Plzni protiletectkou ochranu. Plzeň patřila k místům protiletectké ochrany tzv. prvního řádu, což znamenalo, že zde vznikly stálé uniformované jednotky protiletectké policie Luftschutzpolizei Böhme und Mähren. K 1. únoru 1944 se místo komisařského policejního ředitele uvolnilo a do funkce byl jmenován ambiciózní Schiefelbein, který ji zastával až do konce války. Byl taky vnímán jako jeden z hlavních šířitelů němectví v Plzni, přestože jeho přímý vliv v tomto ohledu zasahoval pouze do okruhu policejních složek. Nejvýraznějším projevem propagace říšské myšlenky se stalo pořádání tzv. apelů, což bylo shromáždění mužstva policie a protiletectké ochrany, konaných jednou měsíčně v Měšťanské Besedě.¹²⁹

¹²⁸ SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. s. 80

¹²⁹ EISENHAMMER, Miroslav. Major Paul Schiefelbein a jeho působení v Plzni 1942-1945. In *Minulostí západočeského kraje XXXVII*. Plzeň: Albis International, 2002. s. 211-214, 217

Dalším prvkem ve fašistické nadvládě bylo ovládnutí průmyslu. Plzeň totiž díky svým Škodovým závodům byla pro Němce velmi důležitým strategickým závodem. Rozhodující vliv ve Škodových závodech zajišťovali Göringovi agenti ještě před okupací. Cílem Němců bylo urychleně přeměnit Škodovku v závod zaměřený jen na zásobování fronty moderními zbraněmi. Aby přinutili dělnictvo ke zvýšení výroby a intenzitě práce, dosadili fašisté do podniku v květnu 1941 (kdy připravovali útok proti SSSR) zvláštní policejní orgán zvaný Werkschutz o 170 členech. Kromě této uniformované policie měli v závodě špehy a donašeče z řad Vlajky¹³⁰. Panoval zde krutý teror, kdy příslušníci německé policie terorizovali spolu s gestapem zaměstnance a vystupovali bezohledně proti sebemenšímu odporu dělnictva.¹³¹

5.7 JUDr. Petr Jan Němejc vládním komisařem v Plzni

Petr Jan Němejc, plzeňský vládní komisař z let 1939 – 1941, pocházel z Nepomuku, kde se také narodil a to dne 13. srpna 1890. Jeho otec JUDr. Alois Němejc (1858-1922) ve městě provozoval vlastní advokátní kancelář, od roku 1902 vykonával svou advokátní praxi v Praze, od roku 1904 v Klatovech.

Petr Němejc své středoškolské studium dokončil na gymnáziu v Klatovech, poté nastoupil na studium práv do Prahy. Po jeho úspěšném ukončení prošel advokátní a soudní praxí a v roce 1917 vstoupil do služeb státní správy. Pracoval mj. v Užhorodě, v Náchodě, kde byl vrchním okresním komisařem či v Klatovech jako vrchní komisař politické správy. V roce 1937 byl jmenován okresním hejtmanem v Sušici. Poté přešel do funkce vládního komisaře města Plzně, kterou vykonával do října 1941. V roce 1944 byl zatčen za účast v protifašistickém odboji.¹³²

Petr Jan Němejc byl zdatným vedoucím úředníkem veřejné správy. „*Ve službách státu působil již v době existence Rakouska-Uherska, po převratu se stal republikánským úředníkem, úřadoval během první i druhé Československé republiky, za okupace i po ní. Zastával loajálně své funkce v období demokracie i*

¹³⁰ Vlajka byla česká kolaborantská organizace, v roce 1943 rozpuštěna ministrem E. Moravcem

¹³¹ KOL. AUTORŮ. *Kniha o Plzni*. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1963. s. 120

¹³² LAŠTOVKA, Vojtěch. *Plzeň v boji proti fašismu: Stručné dějiny odboje Plzeňanů proti fašistickým okupantům 1938-1945*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1975. s. 25

*totality, v dobách dobrých a zlých. Za všech okolností se snažil plnit úřední povinnosti a být oním pověstným ostrůvkem stability v rozbouřeném moři.*¹³³ Jeho kariérní postup byl založen na spolehlivosti a úspěších, které na jednotlivých postech dosáhl. Za jeho vedení Okresního úřadu v Sušici byla např. postavena okresní nemocnice v Sušici, zmodernizována silnice na Klatovy a Horažďovice, dokončena elektrárna Čeňkova Pila na Vydře či jeho přičiněním byly v roce 1938 obce Churáňov a Zadov ponechány v protektorátu.

Petra Němejce však čekala významná funkce. V prosinci 1938 byl totiž donucen k rezignaci dosavadní dlouholetý starosta města Plzně Luděk Pik a plzeňští zastupitelé se nemohli dohodnout na volbě nástupce, proto po rozhodnutí Zemského úřadu o zrušení obecního zastupitelstva ze dne 23. února byl jmenován vládním komisařem v Plzni Petr Němejce. Hned 25. února byl uveden do funkce. Situace to pro něj byla velmi složitá, neboť zůstal zároveň sušickým okresním hejtmanem a až do počátku května 1939, kdy předal sušické okresní hejtmanství svému nástupci JUDr. Čeňku Marešovi, vykonával obě funkce souběžně. V této přechodné době úřadoval tak, že od pondělka do pátku pracoval v Plzni a o víkendech v Sušici. Navíc jeho instalace vzbudila mezi mnohými představiteli města vlnu nevole, kterou popsal tehdejší ústřední ředitel městských úřadů, první úředník města Plzně JUDr. František Kříž, slovy:¹³⁴ *„Bylo mně v duši divno, když jsem uvážil, že nikdo z plzeňských občanů, poplatníků a voličů nebyl poctěn důvěrou vésti město Plzeň, ale že k tomu byl určen člověk, který nemá k Plzni žádného vztahu, ba který Plzeň ani řádně neznal.*¹³⁵

Téhož dne uvedení do funkce vyšel v článku v plzeňské *Nové době* přepis telefonního rozhovoru s Němejcem, kde uvedl, *„že nedovede být jiný, než spravedlivý ke všem stejně, a že bude zastávat svůj plzeňský úřad tak, aby z toho byl prospěch města a všeho obyvatelstva. Bude dbát pořádku ve všem a zvláštní péči chce věnovat opatření práce nezaměstnaným.*¹³⁶

Postupem času však bylo zřejmé, že nedůvěra nebyla opodstatněná. Jak v lednu 1940 uvedla *Nová doba*: *„Rada Petr Němejce nebyl nikdy byrokratem starého ražení, nepoznal samosprávu jen ze spleti paragrafů, ale ze skutečného*

¹³³ ŘEHÁČEK, Karel. JUDr. Petr Němejce (1890-1951): Státním úředníkem v dobách dobrých i zlých. In *Vlastivědný sborník muzea Šumavy IX*. Muzeum Šumavy, 2016. s. 355

¹³⁴ tamtéž, s. 360

¹³⁵ Archiv města Plzně (dále jen AMP), Pozůstalost Dr. Fr. Kříže, sign. 5 c 158, s. 833

¹³⁶ *Zastupitelstvo Plzně rozpuštěno!*, *Nová doba* 45/54, 23. 2. 1939, s. 1

života, dovedl i za svízelných poměrů stranických rozhodovati spravedlivě, nebál se odpovědného rozhodování a uměl dobře jednat s lidmi. ... Za rok svého působení v Plzni přesvědčil každého, že je na svém místě, že pracuje svědomitě pro zájmy obce, že rozhoduje spravedlivě a také s plnou odpovědností před svým svědomím i budoucností. ... Jaké to štěstí pro Plzeň, že její správu vede nyní dobrý úředník a dobrý člověk, nezatížený byrokratismem a nezabarikádovaný folianty zákonů, předpisů a směrnic a vůbec papírového úřadování.“¹³⁷

Němejc vnesl na plzeňský magistrát rovněž ne vždy pozitivně přijímaný zvyk povolávat k referátům i nižší úředníky. Tento postup vedl k četným stížnostem, které se sbíhaly ke Křížovi, jenž je předkládal Němejcovi. Tyto postupy ostatně Němejc nikdy nezastíral a situaci zdůvodnil s tím, že konferencemi s podřízenými dociluje informací, kterých by jinak neměl. Současně s tím hned při nástupu do své funkce prohlásil, že ve „*staroslavné radnici plzeňské nebude tmavých koutů pro šeptající úředníky, zřízence a dělníky.*“¹³⁸

Teprve ke konci června 1939 byl definitivně přidělen k Okresnímu úřadu v Plzni a mohl se plně věnovat správě města. Za dva roky jeho působení byly postaveny obytné domy s více než 500 byty pro zaměstnance MHD, sociálně slabé a nebydlící uprchlíky ze Sudet, byly vydlážděny ulice, rozšířena kanalizace aj. Jeho pozornost byla zaměřena i na pomoc propuštěným důstojníkům čs. armády, vysokoškolským studentům po uzavření vysokých škol a po 1. září 1939 i rodin zatčených mužů. Také se mu podařilo vybudovat devítikiletrovou trolejbusovou trať a postavit nový most U Jána.¹³⁹

Vládním komisařem města Plzně byl do 13. října 1941, kdy byl po nástupu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha telefonicky odvolán z funkce a úřad předal Němci JUDr. Karlu Wildovi. Poté převzal správu Okresního úřadu v Hořovicích, odkud byl 24. února 1942 z funkce odvolán a přeložen na bezvýznamné úřednické místo k Zemskému úřadu v Praze. Kvůli falšování protektorátních dokladů pro slovenské Židy byl suspendován, překládán a bylo proti němu vedeno disciplinární řízení. Nakonec v roce 1943 skončil v

¹³⁷ *Vládní komisař Petr Němejc*, Nová doba 46/27, 28. 1. 1940, s. 3

¹³⁸ ŘEHÁČEK, Karel. JUDr. Petr Němejc (1890-1951): Státním úředníkem v dobách dobrých i zlých. In *Vlastivědný sborník muzea Šumavy IX*. Muzeum Šumavy, 2016. s. 360

¹³⁹ tamtéž

Zúčtovacím ústředí pro pracovně nasazené veřejné zaměstnance při Zemském finančním ředitelství v Praze, kde působil až do svého uvěznění.¹⁴⁰

Důvodem jeho zatčení plzeňským gestapem 28. června 1944 byla jeho účast v protifašistickém odboji. Byl totiž zapojen do odbojové skupiny ředitele plzeňského muzea Jindřicha Čadíka, do významného Krejčíkova odbojového hnutí plzeňských pošťáků a do pražské odbojové skupiny, vedené Václavem Císarem. Nejprve jej převezli do vyšetřovací vazby plzeňského gestapa, poté byl přemístěn do Terezína, odkud putoval koncem ledna 1945 k Lidovému soudu do Drážďan. Za zločin velezrady byl odsouzen k trestu smrti. Ve dnech 13. - 15. února 1945 však Drážďany postihlo zničující bombardování, při kterém byla těžce poškozena i trestnice a shořely trestní spisy. Následující den byl Petr Němejc převezen do Lipska k obnovení procesu. K tomu již nedošlo. Dne 19. dubna 1945 byl osvobozen americkou armádou při pochodu smrti v Lipsku.¹⁴¹

Na návrh Svazu osvobozených politických vězňů a obětí nacismu na udělení čs. vyznamenání pro své členy, vězněné pro odbojovou činnost v době německé okupace z 31. srpna 1946, mu byl v roce 1947 udělen prezidentem ČSR Dr. Edvardem Benešem Československý válečný kříž 1939.¹⁴²

Petr Jan Němejc jako vládní komisař v letech 1939 – 1941 působil v Plzni v rámci možností úspěšně, což vede k obdivu k činnosti a jeho postojům za nelehké protektorátní doby. Své působení v čele města zhodnotil Němejc po skončení války slovy: *„Jako vládní komisař města Plzně odmítal jsem veškeré spolky a činnost s Němci, nebyl jsem v žádném akčním výboru pro spolupráci, odmítal jsem veškeré požadavky Vlajky a nařízení zřejmě sabotoval nebo zdržoval. Podporoval jsem z prostředků vlastních i obecních rodiny zatčených bez rozdílu politického přesvědčení, hlavně ženy komunistů ihned po odvezení mužů 1. září 1939, později prostřednictvím Národní pomoci. Spolupůsobil jsem na záchraně pomníku osvobození, postavil jsem přes 580 bytů pro sociálně slabé, nebydlící uprchlíky ze Sudet, zařídil v době přísné hospodářské kontroly kovů trolejbusy a měděné vedení, postavil infekční pavilon a jeho dostavbu finančně jsem zajistil, postavil most a jiné.“* O svých aktivitách dále napsal: *„V době svého*

¹⁴⁰ ŘEHÁČEK, Karel. JUDr. Petr Němejc (1890-1951): Státním úředníkem v dobách dobrých i zlých. In *Vlastivědný sborník muzea Šumavy IX*. Muzeum Šumavy, 2016. s. 362

¹⁴¹ tamtéž, s. 362-364

¹⁴² tamtéž, s. 364

úřadování v Plzni jsem se stýkal výhradně s českými vlastenci, nesúčastnil jsem se osobně ani jako representant obce žádného projevu Němců ani soukromé společnosti, nebyl jsem povýšen ani vyznamenán.“¹⁴³

Petr Jan Němejc nastoupil do státní služby v květnu 1917 ještě za Rakousko-Uherska. Po převratu v roce 1918 složil slib věrnosti Československé republice.¹⁴⁴ Tomuto slibu se nezpronevěřil ani za doby protektorátu. Jeho činnost veřejná i odbojová svědčí o tom, že před politickými kariéerními možnostmi dal přednost nejen svědomité práci ve státní službě, ale i odbojové činnosti pro budoucnost Československa po válce.

5.8 Osud plzeňských židů

Pro většinu Čechů znamenal protektorát národní tragedii. Pro určitou jejich část však předznamenal tragedii životní. Tuto část obyvatelstva tvořili lidé, kteří byli na základě genealogického původu a nacistických kritérií a bez ohledu na jejich vlastní národnostní či konfesní cítění, definováni jako židé. Podle tzv. Norimberských rasových zákonů platných od roku 1935 na území Velkoněmecké říše a po německé okupaci i na zbylém území Československa i v protektorátu Čechy a Morava (zde platné od 28. října 1939), byli jako osoby právně i lidsky méněcenné postupně zbavováni všech občanských práv a svobod, postavení, majetku, zaměstnání a vystaveni vzrůstajícímu administrativnímu, psychickému i fyzickému útlaku.¹⁴⁵

Jejich diskriminace, ponižování, zbavování lidské důstojnosti, občanských práv aj., se začaly uplatňovat již vládními opatřeními druhé republiky, ale pod nadvládou Německa se antisemitismus začal stupňovat. Je zajímavé, že po včlenění českých zemí do sféry říše prohlásili němečtí činitelé, že vyřešení židovské otázky bude ponecháno „autonomní“ české vládě, neboť německá vláda prý nemá na zasahování do tohoto problému žádný zájem. Němci však nakonec řešení židovské otázky vzali i přes původní proklamace do svých rukou.¹⁴⁶ Různými vyhláškami bylo stanoveno, že „židovští zaměstnanci ve státní správě a

¹⁴³ ŘEHÁČEK, Karel. JUDr. Petr Němejc (1890-1951): Státním úředníkem v dobách dobrých i zlých. In *Vlastivědný sborník muzea Šumavy IX*. Muzeum Šumavy, 2016. s. 361-362

¹⁴⁴ tamtéž, s. 357

¹⁴⁵ DVOŘÁKOVÁ, Ilona a kol. Spolužáci: *Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni*. Plzeň: Humr, 2005. s. 26

¹⁴⁶ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. s. 123

státních institucích včetně soudů a škol jsou zproštěni služby, židovští advokáti nesmějí dále vykonávat své povolání, mají zákaz disponovat s majetkem všeho druhu. Zákaz prodávat nemovitý majetek a hospodářské podniky. Zákaz výuky židovských dětí na obecných a středních školách. Zákaz navštěvovat hostince a kavárny. Zákaz přístupu na městské plovárny a veřejná koupaliště. V nemocnicích, sanatoriích a chudobincích musí židé pobývat ve zvláštních místnostech. Zákaz přístupu na vysoké školy. Povinnost odevzdat rozhlasové přijímače. Zákaz vycházení po 20. hodině. Naprosté vyloučení židů z hospodářského života, firmy jsou arizovány. Zákaz navštěvovat sportovní hřiště. Zákaz návštěvy divadel a kin. Občanské legitimace musí být označeny písmenem J. Všechny cennosti se musí odevzdat do banky. Zákaz chování holubů. Zákaz používání nájemných aut. Zákaz jízdy na parnicích. Nákupy povoleny od 11. do 13. hodin a od 15. do 16:30. Později jen od 15. do 17. hodin. Zákaz používání jídelních a spacích vagónů. Zákaz jízdy v tramvajových soupravách o jednom voze, ve dvouvozových soupravách smí pobývat na poslední plošině. Zákaz odebírání poukázek na šaty, holicího mýdla. Zákaz měnit bydliště a opouštět obvod. Odebrání telefonů, rybářských lístků a řidičských průkazů. Zákaz navštěvovat autoškoly a rybařit. Zákaz odebírání přídělů cukru, luštěnin, marmelád a džemů. Návštěvy holiče omezeny na dobu mezi 8. až 10. hodinou. Zákaz vstupu do všech lesů. Zákaz veřejného provozování nebo reprodukování hudby židovských autorů. Zákaz vstupu do veřejných knihoven. Zákaz kouřit a obstarávat si tabákové výrobky. Zákaz nakupovat či dostat darem čerstvé či konzervované ovoce, sýry, cukrovinky, ryby, drůbež a zvěřinu. Zákaz prodeje či darování zbylého majetku. Zákaz přijímání židů jako učňů. Zákaz odebírání cibule. Zákaz používání autobusů s výjimkou válečných invalidů a slepců. Naprostý zákaz používání trolejbusů. V Plzni byl židům vyhrazen rybník při silnici na Třemošnou. Dodnes se mu říká Židovák.“¹⁴⁷

To vše však pouze předznamenalo jejich další neutěšený osud, nacisty nazvaný „konečné řešení židovské otázky“, který se začal naplňovat během pouhých deseti dnů nucených deportací, kdy komunita plzeňských židů byla prakticky určena k zániku. Již od 6. ledna 1942 v Sokolovně v dnešních Štruncových sadech zahájila svou činnost Pomocná služba Židovské náboženské

¹⁴⁷ DVOŘÁKOVÁ, Ilona a kol. Spolužáci: *Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni*. Plzeň: Humr, 2005. s. 21

obce v Plzni, jejíž klíčový úkol spočíval v završení organizačních příprav na „koncentraci židů“ mimo obvod úřadu vrchního zemského rady. Průběžně předvolávala jednotlivé židy, z nichž zformovala tři základní terezínské transporty. Nesly názvy R, S a T. Na základě nařízení okupační správy bylo ve dnech 17., 22. a 26. ledna 1942 z Plzně odvezeno v hromadných transportech do židovského ghetta v Terezíně 3200 osob.¹⁴⁸ Přežilo jen 204.

5.9 Plzeňský odboj

Po celou dobu nacistické okupace působily na Plzeňsku nejrůznější skupiny komunistického i nekomunistického odboje. Byli v něm zapojeni bývalí českoslovenští důstojníci, úředníci, dělníci, státní zaměstnanci, členové Sokola, skautingu, židé a další. Jednou z prvních odbojových skupin, kterou se nacistům podařilo rozbít, byla západočeská odnož Obrany národa, později také ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího) v čele s JUDr. Čeňkem Dvořákem. Další skupinou byla i sociálně demokratická skupina „V boj“. Většina odbojových organizací však neměla dostatečné konspirační zkušenosti a svou roli sehrála i značná neopatrnost některých jejích členů. V dalších letech získala proslulosti např. Druhá lehká tajná divize, založená právě na zbytcích Obrany národa. Jedinou partyzánskou skupinou, působící v Plzni a okolí, byla ETA – Jestřáb. Koncem války se na Plzeňsku objevily ještě další partyzánské oddíly, např. v povodí řeky Střely nebo na Podbrdsku.¹⁴⁹

Mimořádný význam pro boj pracujícího lidu Plzeňska proti okupantům měla být i ilegální komunistická odbojová organizace ve Škodovce. Ilegální komunistický list Škodovák povzbuzoval dělníky k stupňování protifašistického odboje. Vedle Škodovky byly vytvořeny i další komunistické odbojové organizace v plzeňských pivovarech, na ČSD, v papírně i jiných podnicích. Dalším byla i pokroková mládež, která ustavila již koncem roku 1938 krajskou organizaci Národního hnutí pracující mládeže zasahující do 16 okresů. V Plzni se tato silná skupina zabývala především rozmnožováním letáků a tiskovin. Úkolem jednotlivých skupin odbojových organizací KSČ bylo všemožně narušovat

¹⁴⁸ DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 337

¹⁴⁹ ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem: fotografie 1939–1945*. Plzeň: ZR&T, 2003. Strany nečíslovány

okupantský režim, opatřovat a ukrývat zbraně, přerušovat telefonické spoje, pečovat o parašutisty, vězněné soudruhy, ukrývat osoby stíhané gestapem apod. Tím také rostl vliv komunistů¹⁵⁰.

5.9.1 Manželé Václav a Pavla Králových

Koncem prosince 1941 se v bytě policisty Václava Krále v Plzni v ul. Pod Záhorskem 22/1 přihlásili smluveným heslem parašutisté **Jozef Gabčík** a **Jan Kubiš**, kteří byli vysazeni s úkolem zlikvidovat zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Parašutisté dostali před seskokem celkem tři záchytné adresy. První adresa byla právě na vrchního policejního inspektora tajné policie Václava Krále v Plzni, druhá měla parašutisty zavést k dílovedoucímu plzeňského železničního depa a poslední adresa vedla parašutisty k penzionovanému železničáři Václavu Stehlíkovi do Rokycan. Jozef Gabčík byl po seskoku zraněn na noze, a potřeboval se v úkrytu u Králových vyléčit. Zároveň oba atentátníci potřebovali protektorátní doklady. Pro jejich opatření byl Václav Král výborným prostředníkem. Jako inspektor tajné policie a bratranec referenta na úřadě práce měl ideální kontakty. S pomocí bratrance Ladislava, kolegy Jana Bejbla, starostů Újezda (Vojtěcha Rojíka) a Radobyčic (Karla Baxy) a celé řady dalších lidí, zajistil inspektor Král pro parašutisty novou identitu, pracovní knížky, potraviny i bezpečný úkryt – nejen v Plzni, ale i v Praze. Jozef Gabčík získal doklady na jméno Zdeněk Vyskočil a Jan Kubiš se stal Ottou Strnadem. Ještě na silvestra se parašutisté rozdělili. Kubiš odjel do Prahy a Gabčík si léčil nohu u Králových. Po uzdravení se odebral za Kubišem do Prahy. Byt Králových byl krátkou dobu „neaktivován“. Poté, co se parašutisté vrátili do Plzně, bydleli opět u Králových nebo se ukryli v chatě E 1301 za mlýnem v Radobyčicích. V dubnu 1942 se již po Plzni pohybovalo více parašutistů – kromě Gabčíka s Kubišem (Anthropoid) také Josef Valčík a Alfred Bartoš (Silver A), Adolf Opálka a Karel Čurda (Out Distance).¹⁵¹

27. května 1942 byl uskutečněn připravovaný atentát Gabčíkem a Kubišem a to v 10:30 hodin v zatáčce v Libni v Praze. Ručním granátem bylo zasaženo

¹⁵⁰ KOL. AUTORŮ. *Kniha o Plzni*. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1963. s. 124-125

¹⁵¹ Operace Anthropoid. „Adina zdraví Plzeň“ a Gabčík s Kubišem zaklepali u Králů. In: *Lidovky.cz* [online]. © 2021 MAFRA, a.s. [cit. 26. února 2021]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/lide/operace-anthropoid-adina-zdravi-plzen-a-gabcik-s-kubisem-zaklepali-u-kralu.A170519_164607_lide_sij

zadní kolo automobilu, ve kterém Heydrich cestoval, a který ho také těžce zranil. Heydrich svým zraněním podlehl 4. června 1942. Po činu se atentátníci opět uchýlili k rodině Králových a poté do pravoslavného kostela Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze.¹⁵² 16. června 1942 se parašutista výsadku Out Distance Karel Čurda dobrovolně přihlásil na pražském gestapu a udal všechny spolupracovníky i rodiny, které odboji pomáhaly. 18. června byl díky tomu kostel obklíčen a všech sedm parašutistů bylo zabito nebo raději sami spáchali sebevraždu.¹⁵³

Na základě toho byli 17. června 1942 gestapem zatčeni manželé Královi i jejich sedmnáctiletá dcera Helena. Večer byli Královi zaevidováni na pražském gestapu v obávaném Petschkově paláci. Stejně jako ostatní zadržení, byli i Královi poté odvezeni do věznice pražského gestapa Malá pevnost v Terezíně a později do koncentračního tábora Mauthausen. V Mauthausenu byli plzeňští vlastenci 24. října 1942 popraveni zákeřnou střelbou do týla.

Na památku rodiny Králových, Jozefa Gabčíka a Jana Kubiše je na domě v ulici Pod Záhorskem umístěna pamětní deska, která připomíná události roku 1942 spjaté s tímto místem. Deska byla instalována v roce 1997 a v roce 2014 byly přidány busty obou výsadkářů. U vchodu do domu je umístěna podobizna Václava Krále. *„V tomto domě, v rodině policejního inspektora Václava Krále, našli po nočním seskoku ze dne 29. prosince 1941 svůj první dlouhodobý úkryt čs. vojáci – parašutisté skupiny Anthropoid z Londýna rotmistři Jozef Gabčík a Jan Kubiš, pověřeni nesnadným úkolem odstranit kata českého národa, zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě, generála policie SS, Obergruppenführera, Reinharda Heydricha. Za přechovávání národních mstítelů byla rodina Václava a Pavly Králových i se sedmnáctiletou dcerou Helenkou Královou umučena nacisty dne 24. října 1942 v KT Mauthausenu.“*¹⁵⁴

¹⁵² BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939 - 1945*. Praha: Prostor, 1999. s. 302

¹⁵³ tamtéž, s. 316

¹⁵⁴ Rodina, která v Plzni ukrývala parašutisty Kubiše a Gabčíka, skončila v Mathausenu. In: Plzeňoviny.cz [online]. © 2017 - 2021 Plzeňoviny.cz. [cit. 26. února 2021]. Dostupné z: <https://plzenoviny.cz/rodina-ktera-v-plzni-ukryvala-parasutisty-kubise-a-gabcika-skoncila-za-hrdinstvi-v-mathausenu/>

Závěr

V mé diplomové práci jsem se věnovala veřejné správě za protektorátu Čechy a Morava se zaměřením na město Plzeň.

První část své práce jsem věnovala fungování veřejné správy za první republiky. Popisovala jsem vznik Československého státu, jeho orgány a fungování. Součástí této kapitoly je i období před první republikou, které bylo důležité stručně zmínit hlavně z důvodu pochopení souvislostí. Součástí je i část, kde jsem popsala snahy o likvidaci Československa, které vyústily podepsáním Mnichovské dohody, na jejímž základě byl zpečetěn čs. osud.

Ve druhé části jsem stručně zmínila krátké období fungování druhé republiky, která bezprostředně předcházela protektorátu Čechy a Morava a úzce s ním souvisí.

Třetí část mé diplomové práce byla věnována vývoji veřejné správy za protektorátu Čechy a Morava. Tuto část jsem uvedla dobovými souvislostmi, které zapříčinily vznik protektorátu a to konkrétně společné prohlášení, které byl prezident Hácha nucen podepsat a svěřit tak osud Československé republiky do rukou Hitlera. Následoval Výnos o zřízení protektorátu Čechy a Morava. Pak jsem se již věnovala veřejné správě, pro kterou byla v této době typická dvojkolejnost. Uvádím fungování říšských i protektorátních orgánů, ale i soudnictví, gestapo, policii a jiné oblasti veřejné správy.

Ve čtvrté části práce jsem se zaměřila na Československé prozatímní státní zřízení v emigraci. Zde jsem popsala počátky čs. odboje v čele s JUDr. Edvardem Benešem, dále britskou politiku vůči čs. emigrantské organizaci, ale také budování orgánů čs. prozatímního státního zřízení v emigraci včetně dekretů prezidenta republiky Beneše z let 1940 – 1945. Závěrem této kapitoly je i boj za anulování Mnichovské dohody.

V poslední páté části jsem se již věnovala protektorátu na území města Plzně. Vzhledem k podepsání Mnichovské dohody jsem uvedla ihned na začátku dopady této dohody na město Plzeň. Poté jsem se již zaměřila na samotné

fungování městské správy v Plzni. Součástí je i medailon o životě plzeňského vládního komisaře JUDr. Petra Němejce, který byl kvůli účasti v protifašistickém odboji zatčen plzeňským gestapem a u Lidového soudu v Drážďanech poté odsouzen za velezradu k trestu smrti. Ten však díky okolnostem nakonec nebyl vykonán. Na závěr zmiňuji osudy plzeňských Židů a příběh statečné plzeňské rodiny Králových, která v roce 1941 – 1942 u sebe doma ukrývala parašutisty Gabčíka a Kubiše, kteří dostali za úkol zlikvidovat zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

Protektorát Čechy a Morava byl bezesporu jedním z nejtragičtějších období českých i slovenských dějin. Ani okupační teror však nezlomil morální jednotu národa. V důsledku porážek Německa na frontách, atentátu na Hitlera v červenci 1944 i souhry dalších skutečností, bylo v květnu 1945 osvobozeno české území Sovětským svazem a 6. května 1945 osvobodily jednotky americké armády pod velením generála Pattona Plzeň.

Resumé

The aim of my diploma thesis was to examine the public administration during the protectorate of Bohemia and Moravia with a focus on the city of Pilsen.

I devoted the first part of my work to the functioning of public administration during the First Republic. I described the establishment of the Czechoslovak state, its bodies and functioning. Part of this chapter is also about the period before the First Republic, which was important to briefly mention mainly to understand the context. It also includes a section where I described the efforts to liquidate Czechoslovakia, which resulted in the signing of the Munich Agreement, on the basis of which the Czechoslovak fate was sealed.

In the second part, I briefly mentioned the short period of functioning of the second Republic, which immediately preceded the protectorate of Bohemia and Moravia and is closely related to it.

The third part of my diploma thesis was devoted to the development of public administration during the protectorate of Bohemia and Moravia. I introduced this part by this period's contexts that caused the creation of the protectorate, namely a joint statement, which President Hácha was forced to sign and thus entrust the fate of the Czechoslovak Republic to Hitler. This was followed by the Decree on the Establishment of the protectorate of Bohemia and Moravia. Then I was already engaged in public administration, which was characterized by double-tracking at that time. I present the functioning of the imperial and protectorate authorities, as well as the judiciary, the gestapo, the police and other areas of public administration.

In the fourth part of the work I focused on the Czechoslovak provisional state establishment in exile. Here I described the beginnings of Czechoslovakia resistance led by Edvard Beneš J.D., as well as British policy towards Czechoslovakian emigrant organizations, but also the building of Czechoslovak provisional state establishment in emigration, including decrees of the President of the Republic Beneš from 1940 - 1945. The conclusion of this chapter is about the fight for the annulment of the Munich Agreement.

In the last fifth part, I have already devoted myself to the protectorate in the city of Pilsen. Due to the signing of the Munich Agreement, I mentioned at the outset the effects of this agreement on the city of Pilsen. Then I focused on the functioning of the city administration in Pilsen. It also includes a medallion about the life of the Pilsen government commissioner Petr Němejc J.D., who was arrested by the Pilsen gestapo for his participation in the anti-fascist resistance and then sentenced to death at the People's Court in Dresden for high treason. However, due to the circumstances, it was not implemented in the end. In the end, I mention the fate of Pilsen Jews and the story of the brave Pilsen Král family, which in 1941 - 1942 hid at home paratroopers Gabčík and Kubiš, to whom was given the task of liquidating the deputy imperial protector Reinhard Heydrich.

The protectorate of Bohemia and Moravia was undoubtedly one of the most tragic periods in Czech and Slovak history. However, even the occupying terror did not break the moral unity of the nation. As a result of the defeats of Germany at the fronts, the assassination of Hitler in July 1944 and other facts, the Czech territory was liberated by the Soviet Union in May 1945 and on May 6, 1945 US troops liberated Pilsen under command of General Patton.

Seznam použité literatury a pramenů

Monografie

BALÍK, Stanislav (kol. autorů). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 180 s. ISBN: 978-80-210-4250-6.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939 - 1945*. Praha: Prostor, 1999. 657 s. ISBN 80-7260-017-6.

BRICHTA, Vladimír. *Dějiny Plzně Sv. III.: Od roku 1918 do roku 1948*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1982. ISBN neuvedeno.

BROWN, Martin David. *Jak se jedná s demokracií: Britské ministerstvo zahraničí a československá emigrace ve Velké Británii 1939 – 1945*. Praha-Plzeň: Beta-Dobrovský, 2008. 374 s. ISBN 978-80-7306-368-9.

DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata (II.): Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935-1948)*. Praha: Karolinum, 2008. 771 s. ISBN 978-80-246-1473-1.

DOUŠA, Jaroslav; MARTINOVSKÝ, Ivan a kol. *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2004. 787 s. ISBN: 80-7106-723-7.

DRNEK, Jan; VONDROVSKÝ, Václav. *Hoši jako květ: Příběh pluku a města 1683 – 2010*. Plzeň: Občanské sdružení STREET, 2010. 301 s. ISBN 978-80-254-6937-8.

DVOŘÁKOVÁ, Ilona a kol. *Spolužáci: Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni*. Plzeň: Humr, 2005. 98 s. ISBN neuvedeno.

EISENHAMMER, Miroslav. Major Paul Schiefelbein a jeho působení v Plzni 1942-1945. In *Minulostí západočeského kraje XXXVII*. Plzeň: Albis International, 2002. 320 s. ISBN: 80-86067-71-8.

FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*. Moravská Třebová: Diatext, 1993. 59 s. ISBN nevedeno.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.

JOHN, Miloslav; KLIMENT, Charles K.; NAKLÁDAL, Břetislav. *Březen 1939*. Praha: Ares, 2004. 277 s. ISBN: 80-86158-38-1.

JÍLEK, Tomáš. *Kapitoly z historie západních Čech: 20. století*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2010. 68 s. ISBN: 978-80-7043-927-2.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929)*. Praha: Libri, 2003. 571 s. ISBN: 80-7277-195-7.

KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. 301 s. ISBN: 80-7065-064-8.

KNAPP, V. *Problém nacistické právní filozofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. 239 s. ISBN: 80-86473-21-X.

KOL. AUTORŮ. *Kniha o Plzni*. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1963. 190 s. ISBN nevedeno.

KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. Praha: Karolinum, 1998. 175 s. ISBN: 80-7184-665-1.

KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: LINDE, 2002. 511 s. ISBN 80-7201-352-1.

LACINA, Karel; ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj systémů veřejné správy*. Praha: Professional Publishing, 2001. 115 s. ISBN 80-86419-13-4.

LAŠTOVKA, Vojtěch. *Plzeň v boji proti fašismu: Stručné dějiny odboje Plzeňanů proti fašistickým okupantům 1938-1945*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1975. 160 s. ISBN neuvedeno.

LIŠKA, Vladimír: *Vznik Československa 1918: Fakta, mýty, legendy a konspirace*. Praha: XYZ, 2019. 2. vydání. 205 s. ISBN 978-80-7597-390-0.

MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002. 347 s. ISBN: 80-246-0302-0.

PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. 302 s. ISBN: 80-85809-88-5.

PEJSKAROVÁ, Adéla. *České a Československé právní dějiny*. Praha: Spolek českých právníků Všechno, 2016. 137 s. ISBN: 978-80-85305-50-0.

ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem: fotografie 1939–1945*. Plzeň: ZR&T, 2003. ISBN: 80-238-6599-4.

ROUČKA, Zdeněk. *Práce je čest: Plzeň a Škodovka za protektorátu*. Plzeň: ZR&T, 2018. 252 s. ISBN: 978-80-904128-4-2.

ŘEHÁČEK, Karel. JUDr. Petr Němejc (1890-1951): Státním úředníkem v dobách dobrých i zlých. In *Vlastivědný sborník muzea Šumavy IX*. Muzeum Šumavy, 2016. s. 355-366. ISBN: 978-80-87235-10-2.

SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1948*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. 389 s. ISBN: 80-86432-25-4.

SCHELLE, Karel; TAUCHEN, Jaromír; HORÁKOVÁ Monika; SALÁK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, 2010. 139 s. ISBN: 978-80-7418-052-1.

SKÁLA, Adam a kol. *Dějiny města Plzně 3: 1918-1990*. Plzeň: město Plzeň, 2018. 1169 s. ISBN: 978-80-87911-07-5.

UHLÍŘ, Jan Boris. *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008. 799 s. 978-80-7360-675-6.

VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN 978-80-7380-575-3.

Archivy, archivní sbírky a fondy

Archiv města Plzně

- fond Dr. František Kříž (Pozůstalost)

Novinové články

Nová doba (ročníky 1939, 1940)

Právní předpisy

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Elektronické odkazy

Historie minulých vlád. In: *Vláda České republiky* [online]. © 2009-2021 Vláda ČR. [cit. 10. února 2021]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/dekrety-prezidenta-republiky-z-hlediska-soucasnosti-2039/>

Konec branné pohotovosti státu. In: *Vojenský historický ústav Praha* [online]. © 2020 VHU Praha. [cit. 12. února 2021]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/konec-branne-pohotovosti-statu/>

Druhá republika. In: *Valka.cz* [online]. © 2021 Valka.cz. [cit. 18. února 2021]. Dostupné z: <https://www.valka.cz/11866-Druha-republika>

Operace Anthropoid. ‚Adina zdraví Plzeň‘ a Gabčík s Kubišem zaklepali u Králů. In: *Lidovky.cz* [online]. © 2021 MAFRA, a.s. [cit. 26. února 2021]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/lide/operace-anthropoid-adina-zdravi-plzen-a-gabcik-s-kubisem-zaklepali-u-kralu.A170519_164607_lide_sij

Rodina, která v Plzni ukrývala parašutisty Kubiše a Gabčíka, skončila v Mathausenu. In: *Plzeňoviny.cz* [online]. © 2017 - 2021 Plzeňoviny.cz. [cit. 26. února 2021]. Dostupné z: <https://plzenoviny.cz/rodina-ktera-v-plzni-ukryvala-parasutisty-kubise-a-gabcika-skoncila-za-hrdinstvi-v-mathausenu/>

Seznam příloh

Příloha č. 1¹⁵⁵ Kopie dokumentu o zřízení protektorátu Čechy a Morava s podpisy
A. Hitlera a E. Háchy

Příloha č. 2¹⁵⁶ Správní rozdělení protektorátu Čechy a Morava včetně odtrženého
sudetského území, stav k roku 1942

Příloha č. 3¹⁵⁷ Portrétní fotografie Petra Němejce

Příloha č. 4¹⁵⁸ Petr Němejc jako vládní komisař města Plzně

¹⁵⁵ JOHN, Miloslav; KLIMENT, Charles K.; NAKLÁDAL, Břetislav. *Březen 1939*. Praha: Ares, 2004. s. 263

¹⁵⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. s. 528-529

¹⁵⁷ ŘEHÁČEK, Karel. JUDr. Petr Němejc (1890-1951): Státním úředníkem v dobách dobrých i zlých. In *Vlastivědný sborník muzea Šumavy IX*. Muzeum Šumavy, 2016. s. 356

¹⁵⁸ tamtéž, s. 361

Přílohy

Příloha č. 1

Der Führer und Reichskanzler hat heute in Gegenwart des Reichsministers des Auswärtigen von Ribbentrop den tschechoslowakischen Staatspräsidenten Dr. Hacha und den tschechoslowakischen Außenminister Dr. Chvalkowsky auf deren Wunsch in Berlin empfangen. Bei der Zusammenkunft ist die durch die Vorgänge der letzten Wochen auf dem bisherigen tschechoslowakischen Staatsgebiet entstandene ernste Lage in voller Offenheit einer Prüfung unterzogen worden. Auf beiden Seiten ist übereinstimmend die Überzeugung zum Ausdruck gebracht worden, daß das Ziel allen Bemühungen die Sicherung von Ruhe, Ordnung und Frieden in diesem Teile Mitteleuropas sein müsse. Der tschechoslowakische Staatspräsident hat erklärt, daß er, um diesem Ziele zu dienen und um eine endgültige Befriedung zu erreichen, das Schicksal des tschechischen Volkes und Landes vertrauensvoll in die Hände des Führers des Deutschen Reiches legt. Der Führer hat diese Erklärung angenommen und seinem Entschlusse Ausdruck gegeben, daß er das tschechische Volk unter den Schutz des Deutschen Reiches nehmen und ihm eine seiner Eigenart gemäße autonome Entwicklung seines völkischen Lebens gewährleisten wird.

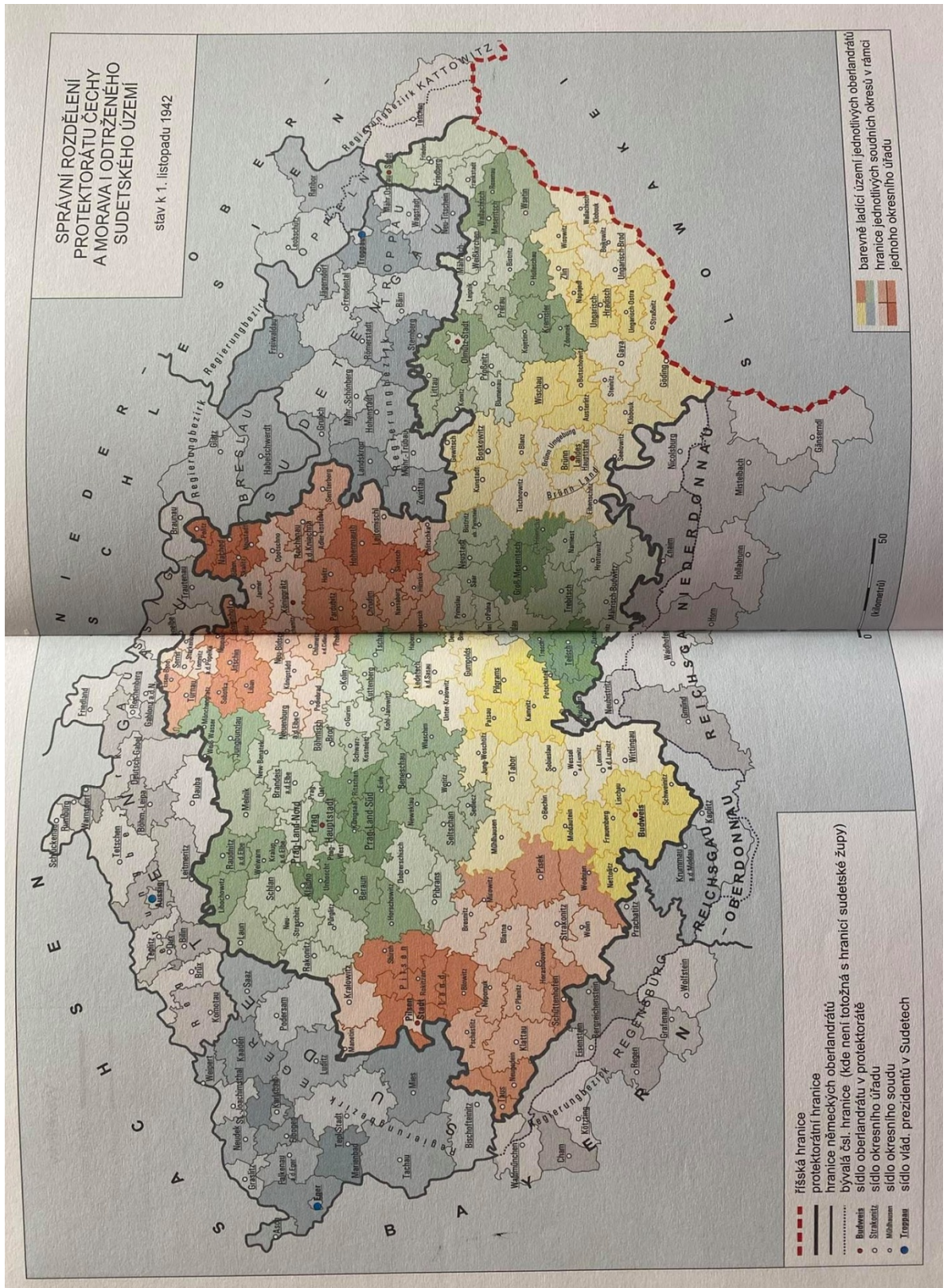
Zu Urkund dessen ist dieses Schriftstück in doppelter Ausfertigung unterzeichnet worden.

Berlin, den 15. März 1939.

by *[Signature]*
Ribbentrop

Dr. Hacha
Chvalkowsky

Príloha č. 2



Příloha č. 3



Příloha č. 4

